

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาการเรียนการสอนในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต 1 และเขต 2” ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี หลักการและแนวปฏิบัติ จากบทความทางวิชาการ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประมวล ได้ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษา
3. แนวคิดและความสำคัญของกิจกรรมการเรียนการสอน
4. แนวคิดการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการศึกษาและพัฒนาการเรียนการสอน
5. สภาพทั่วไปของภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
6. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
7. สรุปแนวคิดที่นำไปสู่กรอบแนวคิดในการวิจัย

1. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.1 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

นักวิชาการ ได้ให้ความหมายของ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom)” หรือ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular wisdom)” ไว้ดังนี้

ธวัช ปุณโณทก (2531 : 39) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และประสบการณ์ที่สืบทอดกันมาทั้งทางตรงทางอ้อม หรือประสบด้วยตนเอง โดยเรียนรู้จากผู้ใหญ่

สามารถ จันทร์สุรย์ (2533ก : 12 - 16) ได้อธิบายความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองนำมาใช้ในการแก้ปัญหาเป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้าง ทั้งลึก ที่ชาวบ้านคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินวิถีชีวิตในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

ชลทิศย์ เอี่ยมสำอางค์ (2534 : 201) ได้สรุปว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ความรู้ประสบการณ์ของประชาชนในท้องถิ่นที่ได้รับการศึกษาอบรม สั่งสมและถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นความรู้ประสบการณ์ที่เกิดจากประสบการณ์ของตนเอง โดยได้เรียนรู้จากการทำงานจากธรรมชาติแวดล้อม สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่มีความค่าเสริมสร้างความสามารถ ทำให้คนเรามีชีวิตร่วมกันอย่างมีสันติสุข

เป็นความรู้ที่สร้างสรรค์มีส่วนเสริมสร้างการผลิต หรือเป็นความรู้ที่สะสมถ่ายทอดกันมาจากบรรพบุรุษรุ่นหนึ่ง และการถ่ายทอดระหว่างชาวบ้านด้วยกัน

วิชา ทรวงแสง (2537 : 11) ให้ความหมายคำว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ข้อมูลที่แสดงถึงความคิด คุณค่า ความสัมพันธ์ และการผลิตที่ได้มีการสั่งสม ถ่ายทอด สืบต่อกันมาในชุมชนแห่งหนึ่งๆ รวมทั้งในส่วนที่เป็นความริเริ่มของบุคคลในชุมชนและได้รับการยอมรับว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่า มีความหมายใกล้เคียงกับวัฒนธรรมท้องถิ่น

กรมวิชาการ (2539ก : 3) ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ทั้งหลายของชาวบ้านในท้องถิ่นที่ใช้ในการแก้ปัญหาหรือการดำเนินชีวิต โดยได้รับการถ่ายทอด และกลั่นกรองเป็นระยะเวลาานาน

ประเวศ วะสี (2539 : 75) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านเกิดจากการสะสม การเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดในทุกสาขาวิชา ไม่แยกเป็นวิชาๆ แบบที่เราเรียน ฉะนั้นวิชาที่เกี่ยวข้องเศรษฐกิจอาชีพ ความเป็นอยู่ เกี่ยวกับค่าใช้จ่าย การศึกษาวัฒนธรรม จะผสมกลมกลืนเชื่อมโยงกันไปหมด

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540 : 11-12) ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถและความชัดเจน ที่เป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสถานะต่างๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักฐานอยู่ และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มและกลุ่มชนอื่น จากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่น ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันแล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคม-วัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541 : 11) กล่าวไว้ว่า คำว่าภูมิปัญญาตรงกับคำศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Wisdom ซึ่งมีความหมายว่า ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม และความสามารถในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์

บังอร พงษ์ประยูร (2544 : 35) ได้สรุปความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง มวลความรู้และประสบการณ์ในท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ หรือจากการศึกษาอบรมในสถาบันภายในท้องถิ่น ได้แก่ วัด ครอบครัว และองค์กรต่างๆ รวมทั้งความรู้และประสบการณ์ตรงของคนในท้องถิ่นที่ได้รับจากการทำงาน การแก้ปัญหาการประกอบกิจกรรมต่างๆ การเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคมซึ่งล้วนแต่มีความสำคัญและจำเป็นในชีวิตประจำวันทำให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างมีความสุข

จากความหมายดังกล่าวมามีความสอดคล้องกัน พอจะสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ของบุคคลในท้องถิ่นที่ได้รับการสั่งสมและถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษหรือจากแหล่งเรียนรู้ในสถาบันของท้องถิ่น เช่น วัด ครอบครัว

องค์กรต่างๆ ในชุมชน และที่เกิดจากประสบการณ์ตรง การทำงาน การประกอบอาชีพหรือทำกิจกรรมต่างๆ

1.2 ความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความเป็นมาช้านาน สรุปได้ดังนี้

ยุพา ทรัพย์อุไรรัตน์ (2537 : 19) ได้กล่าวถึงความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาไทย อาจจะเป็นคำใหม่ในวงการศึกษา การพัฒนาประเทศ แต่ที่แท้จริงแล้วความรู้ แนวคิด การปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวมีมาทั้งในหมู่ของชาวบ้าน แต่ละท้องถิ่น และผู้ที่เข้าไปทำงานในท้องถิ่น เริ่มเด่นชัดขึ้นในช่วงหลายปีที่ผ่านมา เมื่อกลุ่มนักพัฒนาขององค์กรเอกชนเข้าไปทำงานในหมู่บ้านเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงได้ริเริ่มฟื้นฟูเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นขึ้นมา ทั้งนี้เพื่อค้นหาคุณค่าที่สามารถนำมาเชื่อมโยงกับกิจกรรมเพื่อการพัฒนา ซึ่งพวกเขาได้รับผิชอบอยู่ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเกิดการแลกเปลี่ยนทางความรู้ ความคิดระหว่างนักพัฒนากับชาวบ้าน เกิดการเรียนรู้และเข้าใจในวิถีชีวิตของชาวบ้าน เป็นผลให้บทบาทของนักพัฒนาเปลี่ยนไปจากการนำความรู้และทฤษฎีจากวิทยาการใหม่ไปถ่ายทอดให้ชาวบ้านฝ่ายเดียว มาเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ระหว่างกันจึงเกิดขึ้น แนวทางการพัฒนาประเทศบนพื้นฐานของความรู้ภายในท้องถิ่นก่อนจะมีการศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้มีการศึกษาความรู้เรื่องทำนองนี้มาบ้างแล้ว แต่เรียกชื่อว่าเป็นการศึกษาวัฒนธรรมชุมชนหรือการพึ่งพาตนเองของชาวบ้าน ดังนั้นประเด็นความรู้ ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงไม่ได้มีการนำมาใช้โดยตรงกับการพัฒนาประเทศมากนัก แม้ว่าในปัจจุบันนี้องค์กรภาครัฐบาลได้ริเริ่มตระหนักและเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการกำหนดให้มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการศึกษาให้กับนักเรียน ทั้งองค์กรภาคเอกชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมเพื่อฟื้นฟู เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นมากขึ้น ด้วยการเข้าร่วมพัฒนาท้องถิ่น โดยให้ความรู้ ความคิดจากท้องถิ่นนั้นๆ แต่ก็ไม่ได้ทำให้ความรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการแพร่หลายมากนักไม่ว่าเนื่องด้วยเหตุผลใดก็ตาม แต่สำหรับชาวบ้านในท้องถิ่นต่างๆ แล้วความรู้ แนวคิดและการปฏิบัติที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้มีการแพร่หลายมานานแล้ว เพราะได้มีการสะสมและถ่ายทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน ทั้งนี้เพื่อดำรงตนอยู่ในท้องถิ่นได้ตามอัตภาพ

อภิชาติ ทองอยู่ (2538 : 13 - 18) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้อันเกิดจากความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างสติปัญญาของคนในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นผนวกเข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคน ซึ่งอิทธิพลที่ทำให้เกิดภูมิปัญญาท้องถิ่นมี 2 ประการคือ

1. อิทธิพลจากสิ่งแวดล้อม คนจะผูกชีวิตของตนเองอยู่กับธรรมชาติอย่างมีเอกภาพแน่น

แผน ตั้งแต่การดำรงชีพไปถึงการให้คุณค่าของมนุษย์ และการปฏิบัติตนในชีวิตประจำวันแต่ละวัน

2. อิทธิพลจากศาสนา เป็นศาสนาที่เข้าไปผสมกลมกลืนกับชีวิตของชาวบ้านมานานจนฝังอยู่ในภูมิปัญญาท้องถิ่น และความเชื่อทางศาสนาทำให้ชาวบ้านแต่ละท้องถิ่นได้สร้างสรรค์ภูมิปัญญาท้องถิ่นขึ้นมาเพื่อใช้เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตอย่างเป็นสุขภายในท้องถิ่นของตน ซึ่งเป็นผลให้ชาวบ้านมีพื้นฐานการเคารพในคุณค่าของตนเองกับสิ่งแวดล้อมใกล้เคียง

จากแนวคิดความเป็นมาของภูมิปัญญาท้องถิ่นสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นกำเนิดจากการสังสมองค์ความรู้ และประสบการณ์ที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษและสถาบันต่างๆ ในชุมชนของท้องถิ่น โดยมีวัฒนธรรม ศาสนา เป็นพื้นฐาน โดยบูรณาการกับการได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อม และความเชื่อ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่บุคคลในท้องถิ่นได้ถือปฏิบัติกันมาเป็นเวลานาน การศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในระยะแรกเป็นการศึกษาเรื่องของวัฒนธรรมในท้องถิ่น การพึ่งพาตนเองของชาวบ้านภายในท้องถิ่น ต่อมาได้มีการศึกษาอย่างกว้างขวางและแพร่หลายมากยิ่งขึ้น ทั้งในเรื่องของเกษตรกรรม การละเล่น ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี และความเป็นอยู่ในท้องถิ่น

1.3 ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละชุมชนมีความหลากหลายตามสภาพบริบท ซึ่งนักวิชาการได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังต่อไปนี้

อังกูล สมคะเนย์ (2535 : 19 - 20) ได้จัดกลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็น 4 กลุ่ม คือ

1. เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคติ ความคิด ความเชื่อ และหลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ที่เกิดจากการสังสมถ่ายทอดกันมา

2. เป็นเรื่องศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี

3. เป็นเรื่องของการประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย

4. เป็นเรื่องของแนวคิด หลักปฏิบัติและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในชุมชน ซึ่งเป็นอิทธิพลของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ธวัช ปุณโณทก (2531 : 39 - 57) ได้จำแนกประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น ตามลักษณะการดำเนินชีวิตไว้ 2 ประเภท ดังนี้

1. คติ ความเชื่อ เป็นความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของคนในสังคมที่ทุกคนยอมรับและถือปฏิบัติต่อกันมา

2. ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ และการศึกษาเล่าเรียนคือ ความรู้ที่ได้รับจากประสบการณ์และการเรียนรู้ในการประกอบอาชีพ เช่น การที่ชาวบ้านรู้จักวิธีการทำนา เป็นต้น

ยูฟา ทรัพย์สินุไรรัตน์ (2537 : 30 - 43) สรุปประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 9 ประเภท ดังนี้

1. ด้านคติความเชื่ออันเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับทุกคน แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ส่วนของ นามธรรมและรูปธรรมเป็นผลทำให้เกิดคำสอนสำหรับเป็นข้อห้ามข้อควรปฏิบัติของคนในแต่ละท้องถิ่นอาจมีความคล้ายคลึงแตกต่างกันตามสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ และความเกี่ยวข้องกับชนต่างกลุ่ม โดยสามารถจำแนกออกเป็น 15 ประเภท ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับ 1) การเกิด การตาย 2) โชคลาง 3) ฤกษ์ยาม 4) อาชีพ 5) เครื่องราง เวทมนต์ไสยศาสตร์และผีसाงานางไม้ เทพารักษ์ 6) ลักษณะดี - ชั่ว 7) ผีน 8) จำนวนนับ 9) สิ่งศักดิ์สิทธิ์ 10) ยากกลางบ้าน 11) สิ่งมงคล 12) เกล็ด 13) ปราภฏการณ์ธรรมชาติ 14) เรื่องบาป - บุญ นรก - สวรรค์ และ 15) ความเชื่อเบ็ดเตล็ด

2. ด้านวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นตัวชี้หน้าที่สำคัญต่อการแสดงออกของภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละชุมชนหรือท้องถิ่น เนื่องจากความรู้เรื่องดังกล่าวเป็นวิธีการดำเนินชีวิตหรือแบบแผนที่ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลานานเป็นที่ยอมรับของคนในกลุ่มนั้นๆ โดยสามารถจำแนกออกเป็นประเภทต่างๆ ได้แก่ ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับ 1) ความเชื่อแบบพุทธ เช่น ประเพณีทำบุญวันสำคัญทางศาสนา 2) ความเชื่อแบบพราหมณ์ 3) การนับถือผี เช่น ประเพณีเบนตาจุม และ 4) ประเพณีเบ็ดเตล็ด เช่น ประเพณีการแข่งขันเรือ ประเพณีการวิ่งควาย

3. ด้านเกษตรพื้นฐาน สืบเนื่องมาจากความล้มเหลวในการจัดระบบการผลิตเพื่อให้มีกินมาเป็นการทำเพื่อขายให้คนกลุ่มหนึ่ง โดยนำความล้มเหลวที่ผ่านมาเป็นบทเรียนและนำไปสู่แนวคิดการพึ่งพาตนเอง หรือพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันด้วยการเริ่มฟื้นฟูทรัพยากรท้องถิ่นที่สูญเสียไปปรับให้มีสภาพความอุดมสมบูรณ์ ปรับเปลี่ยนการดำเนินชีวิตที่เคยถูกรอบงำจากสภาพสังคมที่มีพ่อค้าคนกลาง ระบบธุรกิจ ระบบโรงงาน กลับเข้าสู่การเกษตรที่อาศัยความสมดุลทางธรรมชาติบุคคลเหล่านี้ สามารถยืนหยัดต่อสู้ความล้มเหลวได้อย่างเหมาะสมด้วยกำลังกายกำลังสติปัญญาและการสั่งสมประสบการณ์จากการผสมผสานแนวคิดระหว่างการเกษตรแบบดั้งเดิมกับแบบใหม่มีการผสมกลมกลืนได้อย่างเหมาะสมสามารถอยู่ได้ด้วยพึ่งพาตนเอง ซึ่งนับว่าผู้คนเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สมควรได้รับการยกย่อง นำแนวความคิด ความรู้ ประสบการณ์ที่ได้ไปถ่ายทอดและเผยแพร่ต่อไป เกษตรกรรมในรูปแบบของการพึ่งพาตนเองประกอบด้วย 1) เกษตรยั่งยืน 2) เกษตรแบบผสมผสาน 3) เกษตรแบบธรรมชาติ 4) วนเกษตร และ 5) ไร่นาสวนผสม

4. ด้านสิ่งแวดล้อม ช่วงระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมาจะเห็นว่าประเทศไทยเริ่มให้ความสนใจเรื่องของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมซึ่งเรื่องนี้กำลังเป็นปัญหาที่สำคัญของประเทศไทยหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ตลอดจนสื่อมวลชนต่างก็ให้ความสนใจที่จะรณรงค์และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไว้ เช่น การอนุรักษ์ป่าไม้ การอนุรักษ์แหล่งน้ำ รวมทั้งการพัฒนาแหล่งน้ำเดิมที่มีอยู่ให้สามารถใช้งานได้

ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในเรื่องของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจะสะท้อนออกมาในแนวทางของการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านคติ ความเชื่อ แล้วประยุกต์ออกมาสู่การพัฒนาชีวิต การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมปลูกป่าสมุนไพร และปลูกพืชพรรณไม้ที่มีคุณค่าเป็นยารักษาโรค

5. ด้านสวัสดิการชุมชนการพัฒนาประเทศที่เน้นพัฒนาชนบทที่ยากจน และถูกทอดทิ้งในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมา ผลของการพัฒนาที่ประชาชนได้รับ คือ ราคาที่ดินสูงขึ้นฐานะยากจนมากขึ้นและมีหนี้สินที่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป็นสาเหตุมาจากประชาชนถูกบีบเข้าระบบทุนนิยม

6. ด้านการรักษาพื้นฐาน ปัจจุบันการแพทย์สมัยใหม่มีความเจริญก้าวหน้าสามารถรักษาโรคเกือบทุกชนิดให้หายจากการเจ็บป่วยได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ แต่อย่างไรก็ตามสภาพโดยทั่วไปในสังคมไทยยังมีการรักษาคนเจ็บป่วยด้วยวิธีการรักษาแบบดั้งเดิมหรือแบบพื้นบ้าน ด้วยเหตุผลจากสภาพวัฒนธรรมและความเชื่อของคนไทย ดังนั้นการนำวิธีการรักษาแบบพื้นบ้านมาประยุกต์ใช้กับวิถีทางการแพทย์สมัยใหม่จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งเพราะเป็นการนำคุณค่าในสิ่งที่แฝงมาผสมกับสิ่งใหม่ จึงทำให้เกิดประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น

7. ด้านเทคโนโลยีพื้นฐาน มีความสำคัญและจำเป็นสำหรับสังคมไทยในปัจจุบันเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากประเทศไทยได้มุ่งพัฒนาประเทศ โดยใช้วิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อพัฒนาให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่จึงเป็นผลให้ประสบกับปัญหาและอุปสรรคมาก ดังที่ปรากฏทั่วไป ดังนั้นจึงเกิดแนวคิดที่จะนำเทคโนโลยีพื้นฐาน หรือเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้พัฒนาประเทศและพัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับประชาชนเพื่อแก้ปัญหาและส่งเสริมให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นประกอบกับเป็นการรื้อฟื้นมรดกของชาติที่เป็นความรู้วิทยาการและเทคโนโลยีที่เหมาะสม ซึ่งเกิดจากความสามารถของคนในท้องถิ่นได้สร้างขึ้นมา

8. ด้านศิลปะพื้นบ้าน เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นจากความรู้ความสามารถของชาวบ้านแต่ละท้องถิ่นด้วยความเรียบง่ายสอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น ทำให้สามารถสื่อความหมายกับชาวบ้านได้เป็นอย่างดี โดยกำหนดขอบเขตของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศิลปะพื้นบ้าน รวมไปถึงการละเล่นพื้นบ้าน การแสดงพื้นบ้าน และดนตรีพื้นบ้าน

9. ด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน งานหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นสิ่งที่ชาวบ้านสร้างขึ้นเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน โดยพัฒนารูปแบบให้มีประโยชน์ใช้สอยได้สมบูรณ์มากที่สุดเท่าที่สามารถทำได้ ผลจากการพัฒนาหัตถกรรมพื้นบ้านอยู่เสมอทำให้เป็นภาพสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมที่งดงามของท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็น ความรู้ ความคิดที่เกิดจากการพึ่งพาธรรมชาติ ความเชื่อ ความศรัทธาเลื่อมใสศรัทธา เพื่อความมั่นคงต่อการดำรงชีวิต โดยจัดแบ่งหัตถกรรมพื้นฐานออกเป็นลักษณะต่างๆ คือ เครื่องจักสานที่ผลิตขึ้นใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น กระจุง กระจาด กระจัง ชะลอม เข่ง หลัว ไช ลอบ

ลุ่ม เสื้อลำแพน การจัดประดิษฐ์ดอกไม้สด ดอกไม้แห้ง งานใบตอง การแกะสลักผักผลไม้ เครื่องไม้ การร้อยมาลัย การทำเครื่องดนตรี (อังกะลุง) การผูกผ้า การจับผ้าให้เป็นรูปแบบต่างๆ และการสาน

สำนักงานกลางหอรัษฎากรพิพัฒน์ (2541 : 19 - 20) แบ่งภูมิปัญญาไทยหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็น 10 สาขา ได้แก่

1. สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนามนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในภาวะการณ์ต่างๆ ได้ เช่น การทำเกษตรแบบผสมผสาน วนเกษตร เกษตรธรรมชาติ ไร่นาสวนผสม และสวนผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านผลผลิต การแก้ไขปัญหาโรคและแมลง และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

2. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลิตผล เพื่อชะลอการนำเข้าตลาดเพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรม อันเป็นกระบวนการที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิตและการจำหน่ายผลิตผลทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มของกลุ่มโรงงาน ยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

3. สาขาการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้ เช่น การนวดแผนโบราณ การดูแลและรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน การดูแลและรักษาสุขภาพแผนโบราณไทย

4. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนา และการใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน เช่น การทำแนวปะการังเทียม การอนุรักษ์ป่าชายเลน การจัดการป่าต้นน้ำและป่าชุมชน เป็นต้น

5. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการด้านการสะสมและการบริการกองทุน และธุรกิจชุมชนทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์ เพื่อส่งเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน เช่น การจัดการเรื่องกองทุนของชุมชนในรูปแบบของสหกรณ์ออมทรัพย์ และธนาคารหมู่บ้าน เป็นต้น

6. สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิต

ของคน ให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เช่น การจัดตั้งกองทุนสวัสดิการ รักษาพยาบาลของชุมชน การจัดระบบสวัสดิการบริการในชุมชน การจัดระบบสิ่งแวดล้อมในชุมชน เป็นต้น

7. สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทัศนศิลป์ คีตศิลป์ ศิลปะมวยไทย เป็นต้น

8. สาขาการจัดการองค์กร หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการดำเนินงานของ องค์กรชุมชนต่างๆ ให้สามารถพัฒนา และบริหารองค์กรของตนเองได้ตามบทบาทและหน้าที่ของ องค์กร เช่น การจัดการองค์กรของกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มประมงพื้นบ้าน เป็นต้น

9. สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับด้านภาษาทั้ง ภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทย และการใช้ภาษา ตลอดทั้งด้านวรรณกรรมทุกประเภท เช่น การ จัดทำสารานุกรมภาษาถิ่น การปริวรรตหนังสือโบราณ การฟื้นฟูการเรียนการสอนภาษาถิ่นของ ท้องถิ่นต่างๆ เป็นต้น

10. สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำ สอนทางศาสนา ความเชื่อ และประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติให้ บังเกิดผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม เช่น การถ่ายทอดหลักธรรมทางศาสนา การบวชป่า การประยุกต์ ประเพณีบุญประเพณีข้าว เป็นต้น

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถแบ่งออกได้หลาย ประเภท ตามสาขาหรือแขนงวิชาต่างๆ เช่น คติความเชื่อ ขนบธรรมเนียมและประเพณี วัฒนธรรม ศิลปะพื้นบ้าน การประกอบอาชีพ การแพทย์ การจัดการอุตสาหกรรมหรือเทคโนโลยีชาวบ้าน เป็นต้น ซึ่งจะพบว่าประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านั้นเป็นภูมิปัญญาของไทยที่สืบทอดกันมา จากอดีตสู่ปัจจุบัน

1.4 ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญและมีคุณค่าเป็นอันมากต่อวิถีการดำเนินชีวิตเพื่อความอยู่ รอดของบุคคลในท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งมีนักวิชาการได้เสนอแนวคิดไว้ดังต่อไปนี้

ประเวศ วะสี (2539 : 11) ได้สรุปแนวคิดลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

1. มีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน ไม่ใช่วิทยาศาสตร์
2. มีบูรณาการสูง
3. มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง
4. เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2534 : 3 - 7) ได้อธิบายถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ความรู้เกี่ยวกับเรื่องหรือหน่วยสังคมเป็นข้อมูลที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ ความรู้เกี่ยวกับผู้หญิงผู้ชาย ประเภทครอบครัวของสังคมนั้น
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ความเชื่อ เกี่ยวกับเรื่องใดในสังคมนั้นๆ ซึ่งอาจยังไม่มีข้อมูลพิสูจน์ยืนยันว่าถูกต้อง เช่น เรื่อง นรก สวรรค์ ตายแล้วไปไหน
3. ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ความสามารถ แนวทางการแก้ปัญหา หรือป้องกันปัญหาเกี่ยวกับหน่วยสังคมหนึ่งสังคมใด ตัวอย่างครอบครัว เช่น ความสามารถในการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาขึ้นกับครอบครัว
4. ภูมิปัญญาท้องถิ่นทางวัตถุในหน่วยสังคมใดๆ เช่น เรือCHAN บ้านช่อง เครื่องใช้ ไม้สอยต่างๆ ในครอบครัว ทำให้ครอบครัวมีความสะดวกสบายตามสภาพ เป็นต้น
5. ภูมิปัญญาท้องถิ่นทางพฤติกรรมในหน่วยสังคมใดๆ เช่น การกระทำความประพฤติกการปฏิบัติตัวของคนในครอบครัว ทำให้ครอบครัวสามารถดำรงอยู่ได้ก็นับว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นเช่นเดียวกัน

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536 : 1 - 10) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ 4 ลักษณะ ดังนี้คือ

1. ความรู้ และระบบความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ได้เกิดแวบขึ้นมาในหัวแต่เป็นระบบความรู้ที่ชาวบ้านมองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ เป็นระบบความรู้ที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ ฉะนั้นในการศึกษาจะเข้าไปดูว่าชาวบ้านรู้อะไรอย่างเดียวไม่พอ ต้องศึกษาว่าเขาเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ เหล่านั้นได้อย่างไร
2. การสั่งสม การกระจายความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการสั่งสม กระจายความรู้โดยความรู้ไม่ได้ลอยอยู่เฉยๆ แต่ถูกนำมาบริการคนอื่น เช่น หมอพื้นบ้านสั่งสมความรู้ทางการแพทย์ไว้ในตัวคนๆ หนึ่ง ซึ่งมีกระบวนการที่ทำให้เขาสั่งสมความรู้ เราควรศึกษาด้วยว่ากระบวนการนี้เป็นอย่างไร หมอคนหนึ่งสามารถสร้างหมอคนอื่นต่อมาได้อย่างไร
3. การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ได้มีสถาบันถ่ายทอดความรู้แต่มีกระบวนการถ่ายทอดที่ซับซ้อน ถ้าเราต้องการเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่นเราก็ต้องเข้าใจกระบวนการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งด้วย
4. การสร้างสรรค์ปรับปรุงระบบความรู้ของชาวบ้านไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่แต่ถูกปรับเปลี่ยน

ตลอดมา โดยอาศัยประสบการณ์ของชาวบ้านเอง เรายังขาดการศึกษาว่าชาวบ้านปรับเปลี่ยนความรู้ และระบบความรู้เพื่อเผชิญความเปลี่ยนแปลงอย่างไร ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นเฉพาะ ในแต่ละท้องถิ่นที่จัดการไว้อย่างเป็นระบบทำให้เข้าใจได้ง่ายโดยที่มีการสั่งสมปรับปรุงและ ถ่ายทอดให้กับชนรุ่นต่อไป

สำนักงานกลางหอรัษฎากรพิพัฒน์ (2541 : 17) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญา ไทยไว้ 7 ประการ ดังนี้

1. ภูมิปัญญาไทยมีลักษณะเป็นทั้งความรู้ ทักษะ ความเชื่อและพฤติกรรม
 2. ภูมิปัญญาไทยแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
 3. ภูมิปัญญาไทยเป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิตของคน
 4. ภูมิปัญญาไทยเป็นเรื่องของการแก้ปัญหา การจัดการ การปรับตัว และการเรียนรู้เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชน และสังคม
 5. ภูมิปัญญาไทยเป็นพื้นฐานสำคัญในการมองชีวิต เป็นพื้นฐานความรู้ในเรื่องต่างๆ
 6. ภูมิปัญญาไทยมีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง
 7. ภูมิปัญญาไทยมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับสมดุลในการพัฒนาสังคม
- จากแนวคิดดังกล่าว สรุปได้ว่าลักษณะสำคัญของภูมิปัญญา คือ มีลักษณะที่ไม่ใช่วิทยาศาสตร์ แต่เป็นความรู้ ความเชื่อ ความสามารถ ซึ่งเกิดจากการสั่งสม และถ่ายทอดให้คนรุ่น ต่อๆ มา

1.5 วิธีการค้นหาภูมิปัญญาท้องถิ่น

รัตนะ บัวสนธิ (2533 : 42 - 47) เสนอทัศนะการค้นหาหรือการศึกษา เพื่อการสืบค้น รวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่นว่ามีขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1. กำหนดเลือกประเด็นหรือขอบข่ายสาระของภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้ทำการศึกษาควรมี การกำหนดขอบข่ายสาระหรือประเด็นที่จะทำการค้นหาและศึกษาให้ชัดเจน เช่น การทำมาหากิน การสร้างสรรค์งานศิลปหัตถกรรม ความเชื่อคำสอนและพิธีกรรม เป็นต้น การกำหนดเลือกประเด็น ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะทำการศึกษาค้นหานั้นขึ้นอยู่กับความสนใจ หรือวัตถุประสงค์ของผู้ที่ ทำการศึกษาเป็นสำคัญว่าจะทำการศึกษาค้นหาไปเพื่ออะไร
2. กำหนดเลือกประเด็นภูมิปัญญาที่ศึกษาได้แล้วก็เป็นกำหนดชุมชนท้องถิ่น (หรือที่ เรียกว่าสนามวิจัย) ที่จะไปดำเนินการศึกษาค้นหาซึ่งในการกำหนดเลือกชุมชนท้องถิ่นนี้จะต้องมี ปราบกฏการณ์เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดขึ้น และควรคำนึงถึงความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติสำหรับการ เข้าไปอยู่ในชุมชน เช่น การคมนาคมติดต่อ การหาที่พัก การติดต่อสื่อสารกับกลุ่มคนภายใน ชุมชน เป็นต้น ทั้งนี้ควรมีการสำรวจศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ เสียก่อน

3. การเข้าอยู่ร่วมในชุมชน กรณีที่ผู้ทำการศึกษาเป็นบุคคลภายนอกชุมชนยังไม่มี ความคุ้นเคยกับคนในชุมชนนั้นๆ การเข้าไปอยู่ร่วมในชุมชน ควรที่จะต้องทำการแนะนำตนเองกับ ผู้นำของชุมชนนั้นอย่างเป็นทางการ เช่น ผู้ใหญ่ กำนัน โดยอาจใช้หนังสือรับรองประกอบการ แนะนำตนเอง ควรมีการติดต่อสถานที่พักไว้ก่อนล่วงหน้า สถานที่พักที่เหมาะสมสำหรับการเข้าพัก ในระยะแรกๆ ภายในชุมชน ได้แก่ บ้านพักครู วัด บ้านพักเจ้าหน้าที่ (สถานีอนามัย บ้านพักเกษตร ตำบล บ้านผู้ใหญ่บ้าน บ้านกำนัน) ผู้ทำการศึกษาควรสร้างสัมพันธภาพกับชาวบ้านหรือกลุ่มคน ทั่วๆ ไปภายในชุมชนก่อนที่จะเริ่มดำเนินการศึกษา ค้นหาภูมิปัญญาชาวบ้าน

4. การวางแผนเก็บรวบรวมข้อมูล ในการวางแผนเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญา ท้องถิ่น ควรจัดเตรียม ดังนี้

4.1 การกำหนดแหล่งข้อมูลควรพิจารณาเกี่ยวกับที่มาของข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น ตัวบุคคล สถานที่ เอกสารบันทึก เป็นต้น

4.2 การกำหนดเครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลมีหลายลักษณะให้เลือกใช้ ควรพิจารณาตามลักษณะข้อมูลและแหล่งข้อมูลเป็นสำคัญ โดยทั่วไปแล้วเครื่องมือและวิธีการที่ใน การเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาชาวบ้าน ประกอบด้วย

4.2.1 การสังเกตและบันทึกการเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น บางครั้งจะ ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) ในปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นหลังจากการ สังเกตได้แล้วควรต้องรีบบันทึกข้อมูลที่ได้ลงในแบบบันทึกทันที ทั้งนี้เพื่อป้องกันการหลงลืม

4.2.2 การสัมภาษณ์บางครั้งอาจเหมาะสมสำหรับเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น และทำให้ได้ข้อเท็จจริงที่น่าเชื่อถือยิ่งขึ้น โดยอาจใช้ได้ทั้งการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง การ สัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เป็นต้น การใช้วิธีการสัมภาษณ์จะมีความเหมาะสมก็ต่อเมื่อผู้สัมภาษณ์ ได้สร้างสัมพันธภาพ คุ้นเคยกับผู้ให้สัมภาษณ์พอสมควรแล้ว นอกจากนั้นในขณะที่สัมภาษณ์ อาจ ใช้เทปบันทึกเสียงประกอบการสัมภาษณ์ด้วยก็ได้ แต่ต้องขออนุญาตบันทึกเทปจากผู้ให้สัมภาษณ์ เสียก่อน

4.2.3 การสำรวจเอกสาร บางกรณีข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้มีการ บันทึกไว้แล้วในเอกสารต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนหรือได้รับการค้นคว้าบันทึกไว้โดยบุคคลใดบุคคล หนึ่งที่อยู่นอกชุมชน ตลอดจนได้รับการเก็บรวบรวมไว้ในห้องสมุดของหน่วยงานต่างๆ ที่อยู่ ใกล้เคียงกับชุมชนนั้น ซึ่งถ้าเป็นกรณีเช่นนี้ผู้ที่ทำการศึกษาค้นหาดำเนินการศึกษาค้นคว้าข้อมูล ด้วยการสำรวจรวบรวมจากเอกสารบันทึกตามแหล่ง ดังกล่าว

5. การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ภายหลังจากที่ได้วางแผนการเก็บรวบรวมข้อมูลการ

ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ควรมีการนัดหมายไว้ล่วงหน้าในบางกรณี หรือไม่ควรเคร่งครัดยึดแบบแผนหรือเวลาการเก็บข้อมูลแต่ละครั้งควรมีการปรับและยืดหยุ่นให้เหมาะสมตามสถานการณ์ ควรระมัดระวังการรักษาสัมพันธภาพระหว่างผู้เก็บข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูล ควรมีความสม่ำเสมอ อย่ารุกเร้าเพื่อหวังข้อมูลจนกระทั่งก่อให้เกิดความอึดอัดกับผู้ให้ข้อมูล การเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์นั้นควรสร้างบรรยากาศให้เป็นการพูดคุยกันเรื่อยๆ ธรรมดาไม่มุ่งหวังเร่งเร้าเอาคำตอบให้ได้ทันทีทันใด เช่นเดียวกันกับการสังเกต หากจะมีการถ่ายรูปหรือบันทึกเสียง ควรขออนุญาต และได้รับอนุญาตจากผู้ให้ข้อมูลก่อน

6. การวิเคราะห์ข้อมูล ควรมีการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล ซึ่งสามารถตรวจสอบได้ด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ได้แก่ การตรวจสอบด้านแหล่งข้อมูล การตรวจสอบด้านวิธีการ การตรวจสอบด้านผู้รวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล นิยมวิเคราะห์จำแนก สรุปบรรยายให้เห็นภาพความสัมพันธ์ของสิ่งที่เรียกว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น

บังอร พงษ์ประยูร (2544 : 42 - 44) ได้สรุปวิธีการค้นหาภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้ ต้องวางแผนล่วงหน้าเพื่อความสำเร็จในการค้นหา คือต้องกำหนดเรื่องที่จะค้นหา กำหนดผู้เป็นเจ้าของเรื่องหรือเจ้าของภูมิปัญญานั้นๆ ศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับที่อยู่ การเดินทางและสภาพท้องถิ่นที่ไปค้นหาหรือบุคคลที่อยู่ในท้องถิ่นนั้น รวมทั้งสถานที่พัก ถ้ามีการค้างคืนจะต้องมีการติดต่อล่วงหน้าหรือนัดวันเวลาล่วงหน้า นอกจากนี้ต้องเตรียมอุปกรณ์ในการบันทึกข้อมูลที่ไปสัมภาษณ์หรือสอบถาม แบบบันทึกเครื่องบันทึกเสียงหรือกล้องถ่ายรูป

จากแนวคิดดังกล่าวสรุปได้ว่า การสืบค้นภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้สืบค้นจะต้องมีการวางแผนล่วงหน้า กำหนดประเด็นหรือเรื่องที่จะค้นหา เก็บรวบรวมข้อมูลวิเคราะห์ข้อมูล สรุปจัดเป็นหมวดหมู่ข้อมูล

1.6 การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากการศึกษาการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทย ประมวลได้ ดังนี้

กระทรวงศึกษาธิการ (2539 : 6) ได้กล่าวถึง การพัฒนาภูมิปัญญาของไทยด้านบุคคล ประกอบด้วยองค์ความรู้ 3 ประการ ได้แก่

ประการที่ 1 ความสำนึกรับผิดชอบต่อศีลธรรมและสิ่งต่างๆ

ประการที่ 2 ความรู้ในเรื่องการบริหาร การจัดการให้เกิดพลังโดยอยู่บนพื้นฐานสำนึกที่ถูกต้อง

ประการที่ 3 ความรู้ในเรื่องเทคนิค วิธีการปฏิบัติให้เกิดผลสำเร็จ

องค์ความรู้ 3 ประการนี้ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาที่มุ่งเน้นเทคนิควิธีการอย่างเดียวแต่ขาดการบริหารจัดการ ก็จะไม่มีความพลังของการพัฒนาที่เพียงพอ ในขณะที่เดียวกันถ้าบุคคลขาดสำนึกที่จะ

รับผิดชอบต่อศีลธรรม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมต่างๆ การบริหารจัดการที่ขาดความสำนึกเป็น เครื่องเชื่อมโยง ก็ย่อมจะล้มเหลว ดังนั้นการพัฒนาภูมิปัญญาจึงต้องเน้นที่องค์ความรู้ 3 ประการ ควบคู่และหนุนเนื่องกัน

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540 : 44-45) ได้สรุปพัฒนาการของภูมิปัญญาไทยแยกเป็นประเด็น ได้ดังนี้

ประเด็นที่ 1 พัฒนาการของภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านทุกภูมิภาค เป็นผล พวงของการเรียนรู้เกี่ยวกับสรรพสิ่งแห่งธรรมชาติแวดล้อมแล้วปรับตัว สร้างสรรค์ ขึ้นเป็น วัฒนธรรมที่สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตในสภาพแวดล้อมนั้นๆ ดังเห็นได้จากการจัดระบบ เหมือนฝายแห่งเหนือ ที่มีได้มีความสำคัญเฉพาะการจัดสรรทรัพยากรน้ำมาหล่อเลี้ยง การกลสิกรรม ในบริเวณที่ราบระหว่างเขาเท่านั้น แต่เป็นแก่นการจัดระบบความสัมพันธ์แห่งชุมชน และระหว่าง ชุมชน เช่นเดียวกันการปลูกบ้านสร้างเรือนและการทำงานทำสวนในภาคกลาง ก็อาศัยระบบนิเวศที่มี ฤดูน้ำมากน้ำน้อยแห่งพื้นที่ราบลุ่ม มีสายน้ำหล่อเลี้ยงเป็นหลักในการทำมาหากิน การแก้ปัญหาใน การครองชีพที่รับสภาพความจริงอันแตกต่างจากภาคเหนือ หรือการดำเนินชีวิตตาม ฮิตสิบสอง คลองสิบสี่ ของชาวอีสานก็เป็นไปตามความผันแปรของฤดูกาล โดยผูกพันแน่นแฟ้นอยู่กับศรัทธา ความเชื่อทางศาสนา รวมถึงระบบการพึ่งพากันระหว่างคนต่างชุมชนที่มีการผลิตและการบริโภค ต่างกันด้วยการเป็นเพื่อนกันของเครือข่ายชุมชนที่เป็นสังคมเปิด เป็นต้น

ประเด็นที่ 2 ภูมิปัญญาใหม่ๆ ที่รับเข้ามาจากโลกภายนอกมิได้เข้ามาทดแทนภูมิปัญญาสั่งสม หรือภูมิปัญญาที่พัฒนาไว้เดิมทั้งหมดสำหรับคนไทยระดับชาวบ้าน หากแต่ในหลายกรณี ภูมิปัญญา สั่งสมจะได้รับการทดสอบ เลือกรับ และดัดแปลงให้สามารถแก้ปัญหาหรือตอบสนองความ ต้องการในการปรับตัวตามบริบททางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปและทำหน้าที่เป็น ฐานรองรับภูมิปัญญาใหม่ๆ เข้ามาผสมผสานต่อเนื่องไป ดังจะเห็นได้จากเรื่องอาหารการกิน การ รักษาพยาบาล การใช้สมุนไพร ตลอดจนเรื่องพิธีกรรม ความเชื่อที่นำมาใช้เพื่อรักษาคุณภาพใน ระบบสัมพันธ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะเห็นได้จากความรู้ ความสามารถในการปรับตัวโดยการ ประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมในบริบทใหม่ ในลักษณะเป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมของคนไทยทุก ภูมิภาค เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจ สังคมในปัจจุบัน เช่น กองทุนหมู่บ้านที่เติบโตจนเป็นสวัสดิการ ชุมชน กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนภาคกลางที่ถูกสังคมเมืองและการขยายตัวของการอุตสาหกรรม รมลุ่ม เป็นต้น

ประเด็นที่ 3 สำหรับคนไทยทั่วไปทุกภูมิภาคการปรับตัวของสังคมไทยไม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่าง ลื่นเชิงแบบขุดรากถอนโคน แต่เป็นการปรับเปลี่ยนที่ยึดรากฐานภูมิปัญญา สั่งสม อันมีอยู่เดิม ที่มี พลวัตในตัวของมันเองอยู่แล้ว ทั้งโดยจิตสำนึกและได้สำนึก ดังจะเห็นได้จากการปรับระบบ

ความสัมพันธ์ที่ยังคงให้ความสำคัญกับเครือญาติและชุมชนของคนอีสาน ระบบอุปถัมภ์ในรูปแบบต่างๆ ของคนทุกภูมิภาค การจัดช่วงชั้นทางสังคมในแนวตั้งของสังคมไทยภาคกลางและในเมืองหลวง (ไม่ว่าจะส่งผลในทางบวกหรือทางลบก็ตาม) และการปรับระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการถ่วงดุลย์ระหว่าง “อำนาจ” กับ “อิทธิพล” ของคนไทยโดยทั่วไปโดยเฉพาะภาคกลาง เป็นต้น

ประเด็นที่ 4 ภูมิปัญญาของคนไทยในภูมิภาคต่างๆ มีความหลากหลายตามสภาพแวดล้อม ธรรมชาติและลักษณะสังคมที่แตกต่างกันระหว่างท้องถิ่นที่เป็นภูมิลำเนาของกลุ่มชนหลายชาติพันธุ์ หลายภาษา หลายความเชื่อ ความหลากหลายแห่งภูมิปัญญาเหล่านี้ มิใช่ความแตกต่างที่นำไปสู่ความไร้พลัง ตรงกันข้ามเป็นความรู้รุ่มร่ามคั่งทางปัญญาที่เป็นพลังสำคัญ ถ้าสามารถเข้าถึงความหมาย และคุณค่าแห่งภูมิปัญญาอันหลากหลายนั้นๆ ได้

ประเด็นที่ 5 การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาในสังคมไทยระดับพื้นบ้าน เป็นการสะสมความรู้และประสบการณ์อันยาวนาน โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ลักษณะต่างๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติของมนุษย์ ในการปรับตัวทั้งกับธรรมชาติและปรับตัวในสังคมมนุษย์ด้วยกัน กระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาตินี้เป็นศักยภาพอันยิ่งใหญ่ที่ปัจจุบันเราให้ความสำคัญน้อยเกินไปแต่จะกลับมามีความสำคัญอย่างสูงอีกครั้ง นอกเหนือจากการเรียนรู้ในรูปสถาบันการศึกษา ทั้งในด้านวิธีการ เนื้อหา และระบบปฏิสัมพันธ์ ภูมิปัญญาในการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ มีพื้นฐานที่สอดคล้องกับเครือข่ายการเรียนรู้สมัยใหม่ในสังคมข่าวสารที่ได้มาถึงแล้ว เป็นการประสานกันระหว่างการเรียนรู้ใน “โลกเทียมจริง” (Virtual reality) และโลกกายภาพที่มนุษย์รู้จักคุ้นเคยมาแต่เดิม

สรุปได้ว่า การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการนำเอาภูมิปัญญาของไทยมาคิดแปลงหรือประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์

1.7 การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

สามารถ จันทรสุรีย์ (2533 ก : 19) ได้อธิบายการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่า วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากอดีตจนถึงปัจจุบัน พอจะจำแนกได้ดังนี้

1. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก โดยทั่วไปเด็กมีความสนใจในช่วงเวลาสั้นกับสิ่งที่ใกล้ตัวซึ่งแตกต่างจากผู้ใหญ่ กิจกรรมการถ่ายทอดต้องเป็นงานที่ไม่ซับซ้อนสนุกสนานและดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทาน การลองทำ (ตามตัวอย่าง) การเล่นปริศนาคำทาย เป็นต้น

2. วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่ ถือว่าเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่างๆ มามากพอสมควรแล้วและเป็นวัยทำงาน วิธีการถ่ายทอดทำได้หลายรูปแบบ เช่น วิธีบอกเล่าโดยตรงหรือบอกเล่าโดยผ่านวิธีสู่ขวัญ พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นต่างๆ ดังเห็นได้โดยทั่วไปในพิธีการแต่งงานของทุกท้องถิ่นจะมีขั้นตอนมีคำสอนที่ผู้ใหญ่สอนคู่บ่าวสาว วิธีถ่ายทอดในรูปแบบการบันเทิง เช่น สอดแทรกในคำร้องของบันเทิง คำร้องของลูก

ลำตัด โนราห์ หนังสือตะลุงภาคใต้ หนังสือตะลุงภาคอีสาน (หนังสือประโมทัย) กลอนลำ คำผญา คำสอของภาคอีสาน คำสอของภาคเหนือ เป็นต้น ถ้าจะแบ่งลักษณะการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในอดีตตามรูปแบบใหญ่ๆ อาจจะได้ 2 รูปแบบ คือ แบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร กับแบบเป็นลายลักษณ์อักษร สำหรับแบบเป็นลายลักษณ์อักษรในอดีตส่วนใหญ่ใช้งานหรือเขียนใส่ใบลานหรือสมุดข่อยที่ชาวใต้เรียกว่า บุคดำ บุคขาว ปัจจุบันเป็นยุคที่การสื่อสารมวลชน การคมนาคม เทคโนโลยีมีความเจริญก้าวหน้าทันสมัย และรวดเร็ว จึงมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านทางสื่อมวลชนทุกสาขา เช่น หนังสือ เอกสาร สิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ และอื่นๆ

จากแนวคิดการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น สรุปได้ว่า วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น 2 ลักษณะ คือ การถ่ายทอดเป็นลายลักษณ์อักษรและแบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร หรือการถ่ายทอดโดยตรงและโดยทางอ้อม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเนื้อหาสาระ เรื่องราว และผู้รับการถ่ายทอด

2. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษา

2.1 ความหมายของการศึกษา

นักวิชาการได้ให้ความหมายของคำว่า “การศึกษา” ดังนี้

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 (2542 : 2) ให้ความหมายของคำว่า การศึกษา หมายความว่า กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ขึ้นเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อมสังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

ชัยอนันต์ สมุทรวณิช (2545 : 45) กล่าวไว้ว่า การศึกษาเป็นกิจกรรมทางสังคมที่เป็นรากฐานสำคัญของการสร้าง สะสมพลังของชาติ ชาติใดมี “ทุนทางสังคม” แข็งแกร่ง มีคุณภาพมากน้อยเพียงใด มีปริมาณมากแค่ไหน ย่อมขึ้นกับคุณภาพของระบบการศึกษา

ปรัชญา เวสารัชช์ (มปป. : 1) ให้ความหมายของการศึกษาไว้ว่า หมายถึง กระบวนการทางสังคมที่นำบุคคลเข้าสู่การดำรงชีวิตในสังคม หรืออาจกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นกระบวนการอบรมบ่มนิสัยให้มนุษย์สามารถประพฤติปฏิบัติตน และประกอบอาชีพการงานร่วมกับมนุษย์อื่น ๆ ได้อย่างเหมาะสม การศึกษาตามความหมายนี้ จึงเป็นปัจจัยสำคัญของการอบรมบ่มนิสัย การกล่อมเกลாத่างสังคม การเตรียมตัวเพื่อให้บุคคลมีทักษะ ความรู้ ความสามารถในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพในอนาคต กระบวนการดำเนินการให้มนุษย์ได้รับการศึกษานี้ หากรัฐยังไม่เข้ามาดูแล ก็เป็นเรื่องที่คนใกล้ชิด เช่น ครอบครัวหรือญาติมิตรเพื่อนฝูงทำหน้าที่อบรมสั่งสอนกันเอง เพื่อให้ผู้รับการอบรมสามารถอยู่ร่วมกับสังคมขนาดย่อมนั้นได้ แต่เมื่อสังคมขยายตัวมากขึ้นจน

ปัจจุบันกลายเป็นสังคมระดับประเทศ การให้การศึกษาต้องเป็นไปอย่างมีระบบ ต้องมีการจัดการ มีเป้าหมาย มีรูปแบบกระบวนการ มีการลงทุน และมีผู้รับผิดชอบ ดังที่เราเรียกโดยรวมว่าการจัดการศึกษา คือ ทำทุกอย่าง อย่างเป็นระบบที่ทุกส่วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน คำว่า การจัดการ นั้น เป็นคำรวมที่ครอบคลุมการดำเนินการบางสิ่งบางอย่าง โดยมีเป้าหมายที่มุ่งบรรลุอย่างชัดเจน มีการกำหนดรูปแบบกระบวนการ มีการจัดองค์การ มีการมอบหมายผู้รับผิดชอบชัดเจน มีการจัดสรรงบประมาณและทรัพยากรอื่นๆ เช่น วัสดุอุปกรณ์ ผู้ดำเนินการ เทคโนโลยี เพื่อสนับสนุนการดำเนินการให้เกิดผลตามเป้าหมายที่กำหนด กระบวนการทั้งหมดนี้คือ การจัดการ ซึ่งต้องทำอย่างเป็นระบบ มีแผน มีเป้าหมาย มีผู้รับผิดชอบ และมีเครื่องมือกลไกที่นำไปสู่ความสำเร็จได้ ทั้งนี้การจัดการศึกษาก็คือ กระบวนการดำเนินการเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการจัดการศึกษา

2.2 ความหมายของการจัดการศึกษา

ในส่วนของคำว่า “การจัดการศึกษา” นักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ และคณะ (2533 : 51-54) ได้สรุปประเด็นของการจัดการศึกษาไว้ดังนี้ ประการที่หนึ่ง การจัดการศึกษา หมายถึง การจัดการในด้านหลักสูตรการเรียนการสอน ภายในโรงเรียน ซึ่งคำนึงถึงท้องถิ่นเป็นสำคัญ โดยหลักสูตรที่ดีจะต้องให้ผู้เรียนเรียนรู้สิ่งใกล้ตัว ไปยังสิ่งไกลตัว และไม่ห่างเหินจากศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมเดิม โดยเอาความหลากหลายของ วัฒนธรรมชุมชนทุกถิ่นที่ผสมผสาน (Cohesion) กับวิชาการสมัยใหม่ เพื่อให้นักเรียนพัฒนาตน พัฒนาอาชีพ และพัฒนาสังคม บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

ประการที่สอง การจัดการศึกษา หมายถึง การใช้เงิน อาคารสถานที่ ครุภัณฑ์ วัสดุอุปกรณ์ และสื่อการเรียนการสอน ตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ในการพัฒนาโรงเรียน โดยอาจ ร่วมพิจารณากับคณะกรรมการของโรงเรียน

ประการที่สาม การจัดการศึกษา เป็นการจัดสรรและพัฒนาทรัพยากรบุคคลากร (Human resources) ของโรงเรียนอย่างมีประสิทธิภาพ

พิณสุดา สิริธรรมศรี และสมศักดิ์ ดลประสิทธิ์ (2541 : 28 - 29) ให้ความหมายของการจัดการศึกษาไว้ว่า หมายถึง การดำเนินการเพื่อพัฒนาศักยภาพของบุคคลทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านสติปัญญา ด้านจิตใจหรือด้านอารมณ์ ด้านร่างกาย และด้านสังคม ให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนและ ดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างสันติสุข

เมธี กลิ่นสกุล (2545 : 33) ให้ความหมายของการจัดการศึกษาไว้ว่า หมายถึง การดำเนินการเกี่ยวกับการศึกษาเพื่อให้จัดการศึกษาบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตในด้านสติปัญญา ด้านจิตใจหรืออารมณ์ ด้านร่างกาย และด้านสังคมของผู้เรียน

เมตตา นกเกตุ (2546 : 44) กล่าวว่า แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ประการ คือ

ประการที่ 1 การจัดการศึกษาเป็นไปเพื่อพัฒนาผู้เรียนในด้านสติปัญญา ด้านจิตใจหรือ อารมณ์ ด้านร่างกาย และด้านสังคม

ประการที่ 2 การจัดการศึกษาเป็นการจัดการด้านหลักสูตรการเรียนการสอนภายใน โรงเรียน การใช้จ่ายเงิน อาคารสถานที่ ครุภัณฑ์ วัสดุอุปกรณ์ และสื่อการเรียนการสอน ตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ในการพัฒนาโรงเรียน รวมทั้งมีการจัดสรรและพัฒนาทรัพยากรบุคคลากร ให้มีประสิทธิภาพ

ดังนั้น เมื่อนำความหมายของการศึกษาและการจัดการศึกษามานบูรณาการเข้าด้วยกันจึง กล่าวโดยสรุปได้ว่า การจัดการศึกษา หมายถึง การดำเนินการเกี่ยวกับการศึกษา โดยมีการกำหนด เป้าหมายที่ชัดเจน กล่าวคือ การดำเนินการหรือจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนามนุษย์ทุกด้าน ได้แก่ ด้าน ร่างกาย จิตใจ สติปัญญา คุณธรรม ค่านิยม ความคิด การประพฤติปฏิบัติ โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึกอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้าง องค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้ อย่าง ต่อเนื่องตลอดชีวิต

2.3 จุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษา

2.3.1 การจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มี จุดมุ่งหมาย ดังนี้

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 (2542 : 2 - 4) ได้ระบุจุดมุ่งหมายและ หลักการจัดการศึกษาไว้ในมาตรา 6 มีสาระสำคัญคือ การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทย ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรม ในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข และมาตรา 7 กำหนดให้กระบวนการ เรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมี พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิหน้าที่ เสรีภาพ ความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาคและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ ส่วนรวมและของประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญา ท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อันเป็นสากล ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้และ เรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

กระทรวงศึกษาธิการ (2542 : 5 - 6) อธิบายไว้ว่า พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มาตรา 6 เป็นปรัชญาของการศึกษา เป็นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรมจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ส่วนมาตรา 7 เป็นเป้าหมายของการจัดการศึกษาที่ต้องการให้เกิดขึ้นจากระบวนการเรียนการสอน โดยมุ่งปลูกฝังคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ได้แก่ การมีจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิหน้าที่ เสรีภาพ ความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาคและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมและของประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อันเป็นสากล ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

วิชัย ตันศิริ (2542 : 16) อธิบายไว้ว่า พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มาตรา 6 และมาตรา 7 เป็นความมุ่งหมายหรือจุดหมายของการจัดการศึกษา ซึ่งจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาตามมาตรา 6 เป็นการกำหนดจุดมุ่งหมายทั่วไปที่เป็นอุดมการณ์ของการศึกษา หรือปรัชญาการศึกษาที่มุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในมิติต่างๆ ที่ถือว่าสำคัญทางการศึกษา ได้แก่ ร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม และเนื่องจากจุดเน้นในส่วนนี้ อาจจะทำให้เกิดการแปรความไม่ได้ว่ามุ่งพัฒนา “ปัจเจกบุคคล” เพียงด้านเดียว ฉะนั้นจึงได้กำหนดต่อไปว่าการพัฒนาดังกล่าวนั้นมุ่งให้คนไทย “มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข” การเพิ่มมิติด้านสังคมนี้ เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่มีความสมดุลระหว่างส่วนบุคคลและส่วนรวม มาตรา 7 เป็นการกำหนดรายละเอียดของพฤติกรรมที่ต้องการให้เกิดขึ้นจากระบวนการเรียนการสอนตามนโยบายของรัฐ และเหมาะสมกับสภาพของสังคมไทย จุดมุ่งหมายในมาตรา 7 นี้ จึงเป็นการกำหนดจุดมุ่งหมายเชิงพฤติกรรมที่อาจสามารถประเมินได้ และร่างโดยคำนึงถึงปรัชญาการเมืองและวัฒนธรรมไทยหรือความปรารถนาของสังคมไทยที่อยากให้คนไทยมีบุคลิกลักษณะประจำชาติอย่างไร

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2543 ก : 8) อธิบายไว้ว่า พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มาตรา 6 : ลักษณะคนไทยที่พึงประสงค์ เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข มาตรา 7 : เป็นเป้าหมายกระบวนการเรียนรู้ มุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมือง การปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จัก

รักษาและส่งเสริม สิทธิ หน้าที่ เสรีภาพ ความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมและของประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและความรู้อันเป็นสากล อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

2.3.2 การจัดการศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 มีจุดมุ่งหมาย ดังนี้

กรมวิชาการ (2544 : คำนำ) กล่าวว่าไว้ว่า หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 เป็นหลักสูตรแกนกลางของประเทศที่มีจุดประสงค์ที่จะพัฒนาคุณภาพของผู้เรียนให้เป็นคนดี มีปัญญา มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีขีดความสามารถในการแข่งขัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเพิ่มศักยภาพของผู้เรียนให้สูงขึ้น สามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุขได้บนพื้นฐานของความเป็นไทยและความเป็นสากล รวมทั้งมีความสามารถในการประกอบอาชีพหรือศึกษาต่อตามความถนัดและความสามารถของแต่ละบุคคล หลักสูตรแกนกลางของประเทศเป็นกรอบทิศทางในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 จนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 สามารถนำไปใช้จัดการศึกษาทั้งในระบบ นอกกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย รวมทั้งสำหรับการจัดการศึกษาทุกกลุ่ม เช่น การศึกษาพิเศษ เป็นต้น โดยมีมาตรฐานการเรียนรู้เป็นข้อกำหนดคุณภาพของผู้เรียน สถานศึกษาต้องนำสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ที่กำหนดในหลักสูตรไปจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่นและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ให้ผู้เรียนเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม โดยกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 มุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข และมีความเป็นไทย มีศักยภาพในการศึกษาต่อ และประกอบอาชีพ ซึ่งถือเป็นมาตรฐานการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ (กรมวิชาการ. 2544 : 4) ได้ดังนี้

1. เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยในตนเอง ปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ มีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมอันพึงประสงค์
2. มีความคิดสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน รักการอ่าน รักการเขียน และรักการค้นคว้า
3. มีความรู้อันเป็นสากล รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงและความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการ มีทักษะและศักยภาพในการจัดการ การสื่อสารและการใช้เทคโนโลยี ปรับวิธีการคิดวิธีการทำงานได้เหมาะสมกับสถานการณ์
4. มีทักษะกระบวนการ โดยเฉพาะทางคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ทักษะการคิด การสร้างปัญญา และทักษะในการดำเนินชีวิต

5. รักการออกกำลังกาย ดูแลตนเองให้มีสุขภาพและบุคลิกภาพที่ดี
 6. มีประสิทธิภาพในการผลิตและการบริโภค มีค่านิยมเป็นผู้ผลิตมากกว่าเป็นผู้บริโภค
 7. เข้าใจประวัติศาสตร์ของชาติไทย ภูมิใจในความเป็นไทย เป็นพลเมืองดี ยึดมั่นในวิถีชีวิตและการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข
 8. มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ภาษาไทย ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี กีฬา ภูมิปัญญาไทย ทรัพยากรธรรมชาติและพัฒนาสิ่งแวดล้อม
 9. รักประเทศชาติและท้องถิ่น มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามให้สังคม
- 2.3.3 การจัดการศึกษาตามมาตรฐานการศึกษาเพื่อประเมินคุณภาพภายนอก : ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2543 ข : คำนำ) อธิบายไว้ว่า ได้พัฒนามาตรฐานการศึกษา ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อใช้เป็นกรอบในการประเมินคุณภาพภายนอกและเป็นแนวทางให้หน่วยงานและสถานศึกษา มุ่งพัฒนาการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพมาตรฐาน ต่างๆ เพิ่มขึ้น เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ซึ่งมาตรฐานการศึกษาเพื่อการประเมินคุณภาพภายนอกสำหรับระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีทั้งหมด 27 มาตรฐาน 91 ตัวบ่งชี้ แบ่งออกเป็น 3 ด้าน คือ

1. มาตรฐานด้านผู้เรียน มี 12 มาตรฐาน 38 ตัวบ่งชี้ เน้นพัฒนาการด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์และสังคม โดยมุ่งให้ผู้เรียนเป็นคนดี มีความสามารถตามศักยภาพ และมีความสุข
2. มาตรฐานด้านกระบวนการ มี 6 มาตรฐาน 29 ตัวบ่งชี้ เน้นในด้านกระบวนการบริหารจัดการ และกระบวนการจัดการเรียนการสอน
3. มาตรฐานด้านปัจจัย มี 9 มาตรฐาน 24 ตัวบ่งชี้ เป็นการกำหนดคุณลักษณะหรือสภาพความพร้อมของผู้บริหาร ครู หลักสูตร อาคารสถานที่ และชุมชน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2543 ข : 20) ได้กล่าวไว้ว่า มาตรฐานการศึกษา ทั้ง 27 มาตรฐาน 91 ตัวบ่งชี้ เป็นทิศทางให้สถานศึกษาที่มีศักยภาพและมีความพร้อมได้มุ่งพัฒนาการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพเพิ่มขึ้น เพื่อรองรับการประเมินคุณภาพภายนอกระยะต่อไป ซึ่งมาตรฐานด้านผู้เรียนมีการกล่าวถึงคุณลักษณะของผู้เรียนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ มาตรฐานที่ 7 ผู้เรียนเห็นคุณค่าและภูมิใจในภูมิปัญญาไทย ศิลปวัฒนธรรมที่ดีงามของไทย โดยกำหนดตัวบ่งชี้ ดังต่อไปนี้

1. รู้จักท้องถิ่น รักและร่วมพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง
2. มีความรู้ความเข้าใจภูมิปัญญาไทย โดยเฉพาะภูมิปัญญาท้องถิ่นและนำมาใช้ได้
3. ชื่นชมและสืบสานศิลปะ วัฒนธรรมและประเพณีที่ดีงามของท้องถิ่นและของไทย

จากจุดมุ่งหมายของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 และมาตรฐานการศึกษาเพื่อการประเมินคุณภาพภายนอก : ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่กล่าวมาข้างต้น มีส่วนที่กล่าวถึงภูมิปัญญาที่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 คือ มุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์และสังคม เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข เห็นคุณค่าและภูมิใจในภูมิปัญญาไทย ศิลปะและวัฒนธรรมที่งดงามของไทย รวมทั้งสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีความสุข

จากแนวคิดเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นจุดมุ่งหมายของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา สรุปได้ว่า จุดมุ่งหมายของการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา ต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น และสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีความสุข

3. แนวคิดและความสำคัญของกิจกรรมการเรียนการสอน

การจัดการเรียนการสอนเป็นองค์ประกอบหนึ่งในกระบวนการจัดการเรียนการสอน ซึ่งมีความสำคัญที่จะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร ดังนี้

สมพงษ์ จิตระดับ (2527 : 20 - 21) ได้เสนอแนะแนวทางในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ดีไว้ดังนี้

1. กิจกรรมการเรียนการสอนต้องชัดเจน และแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับความคิดรวบยอดของการสอน ตรงกับจุดมุ่งหมายของการสอนที่กำหนดไว้ และอยู่บนพื้นฐานของเนื้อหาและประสบการณ์ที่นำมาใช้ในการสอน
2. กิจกรรมการเรียนการสอนต้องเป็นกระบวนการที่มีขั้นตอนให้นักเรียนได้ฝึกทักษะของการคิด การวิเคราะห์ การเลือก การตัดสินใจ และทักษะอื่นๆ ที่จำเป็น
3. กิจกรรมการเรียนการสอนต้องมีผลต่อการเรียนรู้ พฤติกรรม ความรู้สึกความนึกคิดของผู้เรียนในทางที่ดีและมีประโยชน์
4. กิจกรรมการเรียนการสอนต้องสอดคล้องกับวัย และประสบการณ์ ช่วงความสนใจระดับวุฒิภาวะและความสามารถทางสติปัญญาของผู้เรียน
5. กิจกรรมการเรียนการสอนต้องเป็นสื่อกลางในการบูรณาการในเรื่องของเนื้อหา ประสบการณ์ สิ่งที่เกิดขึ้น ปัญหาความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ให้เกิดความกลมกลืนในการเรียนรู้มีความใหม่และทันสมัยอยู่เสมอ

6. กิจกรรมการเรียนการสอนต้องมีสาระน่าสนใจ สามารถสอดแทรกความสนุกสนาน เพลิดเพลิน และต้องมีส่วนท้าทายให้นักเรียนรู้จักคิด การให้เหตุผลและการแสวงหาคำตอบต่างๆ ด้วยตนเอง

7. กิจกรรมการเรียนการสอนควรสร้างและส่งเสริมให้ผู้เรียนมีวินัยในตนเอง การทำตามกฎระเบียบและขั้นตอนที่กำหนดไว้

8. กิจกรรมการเรียนการสอนควรมีส่วนของการพัฒนาในเรื่องของการทำงานร่วมกัน

9. กิจกรรมการเรียนการสอนต้องไม่มุ่งเน้นการแข่งขัน ผลการแพ้ชนะมากเกินไป ทุกคนควรมีความพอใจ และรู้จักการยอมรับเพื่อพัฒนาตนเองให้ดียิ่งขึ้นเสมอ

10. กิจกรรมการเรียนการสอนต้องสามารถปรับเนื้อหาและประสบการณ์ซึ่งเป็นนามธรรมที่ท้าทาย ไม่น่าสนใจ ให้เกิดเป็นรูปธรรมที่แสดงออกได้ เคลื่อนไหว น่าสนใจ และมีส่วนสร้างบรรยากาศที่ดีให้แก่ห้องเรียน

11. กิจกรรมการเรียนการสอนควรระบุชัดเจนถึงพฤติกรรมที่ผู้เรียนจะสามารถกระทำได้ และต้องสามารถวัดและประเมินผลการเรียนรู้ของนักเรียน หลังจากกระบวนการเรียนรู้เสร็จสิ้นลง

สมพิศ วงษ์แหยม (2535 : 21) ได้กล่าวไว้ว่า กิจกรรมการเรียนการสอนจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ มีความรู้ความเข้าใจในเนื้อหา มีทักษะและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร

สุมน อมรวิวัฒน์ (2536 : 9 - 17) ได้กล่าวไว้ว่า กิจกรรมการเรียนการสอนเป็นหัวใจสำคัญของการนำหลักสูตรไปใช้ และลักษณะของกิจกรรมการเรียนการสอนที่ดีประกอบด้วย

1. กิจกรรมการเรียนการสอน ควรเป็น ไปเพื่อพัฒนาผู้เรียนในทุกๆ ด้าน
2. กิจกรรมการเรียนการสอนที่ดีควรเร่งให้ผู้เรียน ได้แสดงออกและมีส่วนร่วมในการเรียนการสอน
3. กิจกรรมการเรียนการสอนที่ดี ควรให้โอกาสและเห็นความสำคัญของผู้เรียนทุกคนในชั้นเรียน
4. กิจกรรมการเรียนการสอนที่ดี ควรฝึกฝนวิธีการแสวงหาความรู้ และวิธีการแก้ปัญหาด้วยตนเองของผู้เรียน

จะเห็นได้ว่า ลักษณะของกิจกรรมการเรียนการสอนที่ดีนั้นจะต้องสอดคล้องกับจุดประสงค์ของการสอน โดยให้นักเรียนทุกคนมีส่วนร่วมและเป็นกิจกรรมที่เหมาะสมกับวัย ความสนใจและความสามารถของผู้เรียน

4. แนวคิดการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดการศึกษาและพัฒนาการเรียนการสอน

4.1 กระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนเป็นสำคัญ

หน่วยงานทางการศึกษาและนักวิชาการได้กล่าวถึง กระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ สามารถสรุปได้ดังนี้

ทิสนา เขมมณี (2545 : 1 - 3) ให้ความหมายของคำว่า กระบวนการเรียนรู้ (Learning process) ไว้ว่า หมายถึงการดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนหรือการใช้วิธีการต่างๆ ที่ช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ และกระบวนการเรียนรู้จะเกิดขึ้นลอยๆ ไม่ได้ จำเป็นต้องมีสาระการเรียนรู้ควบคู่ไปด้วยกัน ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้หรือวิธีการเรียนรู้กับสาระการเรียนรู้จึงต้องควบคู่ไปด้วยกันเสมอ เมื่อผู้เรียนใช้กระบวนการเรียนรู้หรือวิธีการเรียนรู้ในการเรียนรู้เนื้อหาสาระต่างๆ แล้วผลที่เกิดตามมาก็คือ ผู้เรียนเกิดความเข้าใจหรือไม่เข้าใจในสิ่งที่เรียน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2543 ก : 19) กล่าวไว้ว่า กระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนเป็นสำคัญที่สุด หมายถึง การกำหนดจุดมุ่งหมาย สาระ กิจกรรม แหล่งเรียนรู้ สื่อการเรียน และการวัดประเมินผลที่มุ่งพัฒนา “คน” และ “ชีวิต” ให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้เต็มตามความสามารถ สอดคล้องกับความถนัด ความสนใจ และความต้องการของผู้เรียน กิจกรรมการเรียนต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนได้สัมผัสและสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นเพื่อนมนุษย์ ธรรมชาติ และเทคโนโลยี ผู้เรียนได้ค้นคว้า ทดลอง ฝึกปฏิบัติ แลกเปลี่ยนเรียนรู้จนค้นพบสาระสำคัญของบทเรียน ได้ฝึกวิคิดวิเคราะห์ สร้างสรรค์จินตนาการ และสามารถแสดงออกได้ชัดเจนมีเหตุผล ครุมีบทบาทปลูกเร้าและเสริมแรงศิษย์ในทุกกิจกรรมให้ค้นพบคำตอบและแก้ปัญหาด้วยตนเอง รวมทั้งการร่วมทำงานเป็นกลุ่ม จัดกิจกรรมปลูกฝังคุณธรรม ความมีวินัย รับผิดชอบในการทำงาน ผู้เรียนมีโอกาสฝึกการประเมินและปรับปรุงตนเองยอมรับผู้อื่น สร้างจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองและเป็นพลโลก การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ทุกที่ ทุกเวลาเกิดขึ้นได้หลายระดับ ทั้งในตัวผู้เรียน ในห้องเรียน และนอกเหนือไปจากห้องเรียนที่ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม ระดับผู้เรียนเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการกำหนดจุดมุ่งหมาย กิจกรรมและวิธีการเรียนรู้ ได้คิดเอง ปฏิบัติเอง ได้เรียนรู้ด้วยตนเอง รวมทั้งร่วมประเมินผลการพัฒนาการเรียนรู้อตามศักยภาพ ความต้องการ ความสนใจ และความถนัดของแต่ละคน

กรมวิชาการ (2544 : 5 - 6) กล่าวไว้ว่า การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญหรือการเรียนรู้ที่ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ที่ผู้สอนได้จัดหรือดำเนินการให้สอดคล้องกับผู้เรียนตามความแตกต่างระหว่างบุคคล ความสามารถทางปัญญา วิธีการเรียนโดยบูรณาการคุณธรรม ค่านิยมอันพึงประสงค์ ให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการปฏิบัติจริง ได้พัฒนากระบวนการคิด วิเคราะห์ ศึกษา ค้นคว้า ทดลองและแสดงหาความรู้ด้วยตนเองตามความถนัดความ

สนใจ ด้วยวิธีการ กระบวนการ และแหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลายที่เชื่อมโยงกับชีวิตจริงทั้งในและนอกห้องเรียน มีการวัดผล ประเมินผลตามสภาพจริง ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ตามมาตรฐานหลักสูตรที่กำหนด

นวลจิตต์ เชาวศิริพิงศ์ และคณะ (2544 : 17) กล่าวว่า iva ครูผู้สอนสามารถตรวจสอบตนเองได้ว่า ได้ดำเนินการถูกต้องตามหลักการจัดการเรียนการสอน โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญหรือไม่ สามารถตรวจสอบด้วยตนเอง โดยใช้เกณฑ์มาตรฐานการศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ด้านกระบวนการ มาตรฐานที่ 18 สถานศึกษาจัดกิจกรรมและการเรียนการสอน โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2543 ก : 26) ซึ่งมีตัวชี้บ่ง ดังต่อไปนี้

1. มีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างหลากหลาย เหมาะสมกับธรรมชาติของผู้เรียน
2. มีการจัดการเรียนการสอนที่กระตุ้นให้ผู้เรียนรู้จักคิดวิเคราะห์ คิดสังเคราะห์ คิดสร้างสรรค์ คิดแก้ปัญหาและตัดสินใจ
3. มีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่กระตุ้นให้ผู้เรียนรู้จักศึกษาหาความรู้ แสวงหาคำตอบและสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง
4. มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น เทคโนโลยีและสื่อที่เหมาะสมมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอน
5. มีการจัดกิจกรรมเพื่อฝึกและส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมของผู้เรียน
6. มีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ที่ให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาสุนทรียภาพอย่างครบถ้วน ทั้งด้านดนตรี ศิลปะและกีฬา
7. ส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย การทำงานร่วมกับผู้อื่นและความรับผิดชอบต่อกลุ่มร่วมกัน
8. มีการประเมินพัฒนาการของผู้เรียนด้วยวิธีการที่หลากหลายและต่อเนื่อง
9. มีการจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนรักสถานศึกษาของตน และมีความกระตือรือร้นในการไปโรงเรียน

สมศักดิ์ ภูวิภาดาพรรณ (2545 : 1) กล่าวถึงหลักการของการยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางไว้ว่า หลักสำคัญของการผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง คือ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ต้องคำนึงถึงสิ่งต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. ความต้องการและความสนใจของผู้เรียน (Learners, needs and interests)
2. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม (Participation) ในการเรียนรู้ให้มากที่สุด
3. เน้นให้ผู้เรียนสามารถสร้างองค์ความรู้ได้ด้วยตัวเอง(Constructionism) กล่าวคือ ให้สามารถเรียนรู้จากประสบการณ์ในสภาพความเป็นจริง (Experiential learning)

4. เป็นการพึ่งตนเอง (Autonomy) เพื่อให้เกิดทักษะที่จะนำสิ่งที่เรียนรู้ไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน และสามารถเข้าใจวิธีการเรียนรู้ของตนเองได้ (Metacognition) กล่าวคือ รู้วิธีการของตนเองและพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนวิธีคิดได้อย่างเหมาะสม ไม่เน้นที่การจดจำเพียงเนื้อหา

5. เน้นการประเมินตนเอง (Self - evaluation) ซึ่งแต่เดิมครูผู้สอนจะเป็นผู้ประเมินผลการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนประเมินตนเองอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง จะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจตนเองได้ชัดเจนขึ้น รู้จุดเด่นและพร้อมที่จะปรับปรุงหรือพัฒนาตนเองให้เหมาะสมยิ่งขึ้น การประเมินใน ส่วนนี้เป็นการประเมินตามสภาพจริงและใช้เพิ่มสะสมผลงานเข้าช่วย

6. เน้นความร่วมมือ (Cooperation) ซึ่งเป็นทักษะที่สำคัญในการดำเนินชีวิตประจำวัน การ์ดเนอร์ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2543 ก : 19 ; อ้างอิงจาก Gardner, 1999. **Intelligence Reformed Multiple for the 21st Century**. P.102) กล่าวไว้ว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้ ควรจัดกิจกรรมที่หลากหลาย เพื่อส่งเสริมศักยภาพความเก่งความสามารถของผู้เรียนเป็นรายบุคคล เพื่อให้ผู้เรียน ได้พัฒนาเต็มตามศักยภาพของแต่ละบุคคล ซึ่งสามารถเก่งได้หลายด้าน

แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนเป็นสำคัญที่สุดที่หน่วยงานทางการศึกษาและนักวิชาการกล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า กระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนเป็นสำคัญที่สุด เป็นการดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนหรือการใช้วิธีการต่างๆ ที่ช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้อย่างเต็มตามศักยภาพ ผู้เรียนมีทักษะในการแสวงหาความรู้จากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย ผู้เรียนสามารถนำวิธีการเรียนรู้ไปใช้ในชีวิตจริงได้ และทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนเก่ง คนดี และมีความสุข

4.2 กระบวนการเรียนรู้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 (2542 : 7 - 8) มาตรา 24 กำหนดว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการ ดังต่อไปนี้

1. จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมที่สอดคล้องกับความสนใจ ความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล
2. ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา
3. จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติจริง ให้ทำได้ ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง
4. จัดการเรียนการสอน โดยผสมผสานบูรณาการความรู้ด้านต่างๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ในทุกกลุ่มวิชา

5. ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียนอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียนการสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่างๆ

6. จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลา ทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดามารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่ายเพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2543 ก : 9) อธิบายไว้ว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้ตามแนวของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มาตรา 24 มีสาระสำคัญคือ การจัดกระบวนการเรียนรู้ ต้องจัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมสอดคล้องกับความสนใจ ความถนัดและความแตกต่างของผู้เรียน ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์และประยุกต์ใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา ให้ผู้เรียนเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง ผสมผสานสาระความรู้ด้านต่างๆ อย่างสมดุล รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศสภาพแวดล้อม สื่อการเรียน อำนวยความสะดวกให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกัน จากสื่อและแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย พ่อแม่ ผู้ปกครอง และชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาทุกสถานที่

นอกจากนี้ ยังอธิบายไว้อีกว่า ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการเรียนรู้ นักการศึกษา นักคิด ครู อาจารย์ ผู้บริหาร ผู้เรียน และทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา ได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะกระบวนการเรียนรู้ตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 สรุปสาระสำคัญได้ว่า ลักษณะกระบวนการเรียนรู้ที่พึงประสงค์ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 คือ กระบวนการทางปัญญาที่พัฒนาบุคคลอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต สามารถเรียนรู้ได้ทุกเวลา ทุกสถานที่ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีความสุข บูรณาการเนื้อหาสาระตามความเหมาะสมของระดับการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียน ได้มีความรู้เกี่ยวกับตนเองและความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม สาระการเรียนรู้สอดคล้องกับความสนใจของผู้เรียน ทันสมัย เน้นกระบวนการคิด และการปฏิบัติจริง ได้เรียนรู้ตามสภาพจริง สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างกว้างไกล เป็นกระบวนการที่มีทางเลือกและมีแหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลาย น่าสนใจ เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน โดยมีผู้เรียน ครู และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายร่วมจัดบรรยากาศให้เอื้อต่อการเรียนรู้ และมุ่งประโยชน์ของผู้เรียนเป็นสำคัญเพื่อให้ผู้เรียนเป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข

กระทรวงศึกษาธิการ (2542 : 15) อธิบายไว้ว่า มาตรา 24 เป็นการบอกถึงกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่เน้นการสอน

1. การจัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมที่สอดคล้องกับความสนใจ ความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล

2. ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา

3. การเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติจริง ให้ทำได้ ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง

4. พสมผสานบูรณาการความรู้ด้านต่างๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ในทุกกลุ่มวิชา

5. ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียนการสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่างๆ

6. จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดามารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่ายเพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ

วิชัย ต้นศิริ (2542 : 25) กล่าวว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างเต็มตามศักยภาพ มีทักษะในการแสวงหาความรู้จากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย สามารถนำวิธีการเรียนรู้ไปใช้ในชีวิตจริงได้ และทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในทุกชั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการตามแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนเป็นสำคัญ และแนวการจัดการเรียนรู้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มาตรา 24 ซึ่งสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. จัดเนื้อหาสาระเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สอดคล้องกับความสนใจ และความถนัดของผู้เรียน

2. จัดให้มีการฝึกทักษะกระบวนการ การจัดการ และการประยุกต์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้

3. จัดให้มีการเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นจากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติจริง ให้ทำได้ ทำเป็น และเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง

4. มีการพสมผสานบูรณาการความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน

5. จัดการส่งเสริมบรรยากาศการเรียน สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน ตลอดจนอำนวยความสะดวก

สะดวก เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และรอบรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น

6. จัดการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ตลอดเวลา ทุกสถานที่ และให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

สรุปได้ว่าการจัดกระบวนการเรียนรู้ จะต้องเป็นกระบวนการที่เป็นสหวิทยาการ ซึ่งประกอบด้วย การจัดเนื้อหาสาระตามความสนใจ การจัดการและการประยุกต์ใช้ การจัดให้มีการฝึกปฏิบัติจริง การผสมผสานและการบูรณาการความรู้ การส่งเสริมบรรยากาศการเรียนรู้ และการจัดการเรียนรู้ในทุกที่ ทุกเวลา ซึ่งจะส่งผลให้ผู้เรียนเป็นบุคคลที่พึงประสงค์ของสังคม ซึ่ง ได้แก่ ความเป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข

4.3 วิธีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา

แนวการจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และวิธีการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษาของหน่วยงานทางการศึกษาและนักวิชาการต่างๆ สามารถนำมาบูรณาการและประยุกต์ใช้เป็นวิธีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา ดังนี้

กระทรวงศึกษาธิการ (2542 : 14 - 17) ได้อธิบายไว้ว่า พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ได้กล่าวถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษามีสาระสำคัญปรากฏอยู่ในหมวด 4 แนวการจัดการศึกษา มาตรา 23 เป็นเป้าหมายของการจัดการศึกษาทั้ง 3 รูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยที่เน้นเนื้อหาสาระและทิศทางของหลักสูตร เน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และการบูรณาการ ตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา มาตรา 27 เป็นการกำหนดแนวทางการจัดทำหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน กำหนดผู้รับผิดชอบในการจัดทำ 2 ระดับ คือ 1) ระดับชาติ ให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กำหนดหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองดีของชาติ การดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ การศึกษาต่อ 2) ระดับท้องถิ่น ให้สถานศึกษาจัดทำสาระของหลักสูตรเสริมจากหลักสูตรแกนกลางในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ รวมทั้งจัดทำหลักสูตรเลือกให้เป็นไปตามความต้องการของผู้เรียน มาตรา 29 สถานศึกษาต้องร่วมกับทุกส่วนในชุมชน ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน รวมทั้งการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนา กับชุมชนอื่น เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูลข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญา และวิทยาการต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ

จากสาระสำคัญของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ที่เกี่ยวข้องกั
 ภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า ในการจัดการศึกษาจะต้องจัดให้ผู้เรียนมีความรู้
 เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา โดยกำหนดให้สถานศึกษาจัดทำหลักสูตร
 ท้องถิ่นในส่วนที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและตามความต้องการของผู้เรียน รวมทั้งให้
 สถานศึกษาร่วมกับบุคคล องค์กร สถาบันต่างๆ จัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน โดยรู้จัก
 เลือกรรภูมิปัญญาเพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ

กรมวิชาการ (2539 ก : 16) ได้เสนอแนวทางการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
 ดังนี้

1. ให้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางในการจัดการเรียนการสอน มีการมอบหมายงาน / กิจกรรม
 ให้นักเรียนไปทำที่บ้าน ครูและชาวบ้านจะเป็นผู้ติดตามและประเมินผล
 2. ให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ักเรียน โดยนำนักเรียนไป
 ศึกษาจากแหล่งความรู้ในชุมชน
 3. โรงเรียนและชุมชนประสานให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ทั้งในโรงเรียนและชุมชน
 การจัดการเรียนการสอนตามแนวทางนี้ กรมวิชาการได้เสนอวิธีการ คือ
 1. ควรมีการวางแผนร่วมกันระหว่างครูผู้สอนและปราชญ์ท้องถิ่น
 2. เน้นการศึกษา วิเคราะห์ ทำความเข้าใจวิถีชีวิตและความคิดของภูมิปัญญาท้องถิ่น
 3. นำกระบวนการหรือความคิด แนวปฏิบัติของภูมิปัญญาท้องถิ่นมาจัดเป็นกระบวนการ
 เรียนการสอน
 4. เสริมสร้างกระบวนการคิดที่เป็นระบบ เป็นวิทยาศาสตร์
 5. ฝึกให้ผู้เรียนคิดหลายด้านหลายมุม คิดอย่างอิสระ และสรุปเป็นความรู้และ
 ประสบการณ์ที่จะนำไปใช้ในการดำรงชีวิต
 6. ผสมผสานระหว่างความรู้สากลกับความรู้ท้องถิ่น
 7. เน้นที่กระบวนการมากกว่าการผลิต
 8. ครูผู้สอนหรือปราชญ์ท้องถิ่นเป็นผู้จัดกิจกรรมการเรียนการสอน
- แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ได้เสนอ 4 แนวทาง คือ
1. ครูผู้สอนเป็นผู้ควบคุมหลักสูตร โดยพิจารณนำหลักสูตรไปใช้ให้สอดคล้องกับกลุ่ม
 ประสบการณ์ตามหลักสูตรแม่บท โดยใช้ระยะเวลาจำนวนคาบเรียนตามที่กำหนดไว้ในแผนการ
 สอนของกลุ่มประสบการณ์นั้นๆ
 2. เน้นให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริง
 3. นำบุคคลในชุมชนเข้ามีส่วนร่วมให้ความรู้กับนักเรียน

4. สอดแทรกคุณธรรม ค่านิยมต่างๆ ที่ปรากฏตามเนื้อหาของหลักสูตรให้กับผู้เรียน
กรมวิชาการ (2539 ค : 39) กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นกับหลักสูตรที่พึงประสงค์ ในการ
สัมมนาเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นกับหลักสูตรที่พึงประสงค์ ได้กำหนดแนวทางการนำหลักสูตรไปใช้
ให้สอดคล้องกับท้องถิ่น ตลอดจนการจัดการเรียนการสอนมีความผสมผสานกับชุมชนได้ในระดับ
หนึ่ง โดยเสนอให้โรงเรียนควรมีแนวทางการปฏิบัติ สรุปได้ดังนี้

1. โรงเรียนจะต้องทำใจให้กว้างและยอมรับฟังความคิดเห็นของชุมชน เพื่อเป็นพื้นฐาน
ในการจัดการศึกษา
2. กิจกรรมที่โรงเรียนมอบหมายให้นักเรียนทำ จะต้องสอดคล้องกับแผนการผลิตของ
ชุมชน
3. ผู้ปกครอง ครู และชุมชนจะต้องร่วมมือและประสานใจกัน มีการแลกเปลี่ยนความ
คิดเห็นกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน จะช่วยทำให้มองเห็นภาพของหลักสูตร และการนำหลักสูตร
ไปใช้ให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่นชัดเจนขึ้น

4. จัดให้มีเครือข่ายในแต่ละภาค แต่ละกลุ่มในการแสวงหาการเรียนรู้ร่วมกัน มี
หน่วยงานต่างๆ เข้ารับผิดชอบการดำเนินงานของตนและแก้ปัญหาาร่วมกัน

5. ควรมีการจัดทำแผนการสอนที่สอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่น

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2541 : 184) ได้เสนอวิธีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น
เข้าสู่ระบบการศึกษาและสามารถจัดการเรียนการสอนอย่างเป็นรูปธรรม ดังนี้

1. จัดให้ระเบียบ / ข้อบังคับว่าด้วยการใช้หลักสูตรท้องถิ่นในสถาบันการศึกษาโดยให้
หลักสูตรนี้มีสถานภาพเท่าเทียมกับการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตร เช่น การจัดแบ่งกลุ่ม
ประสบการณ์ (กลุ่มวิถีชีวิตและกลุ่มภูมิปัญญาไทย ฯลฯ) การกำหนดวัตถุประสงค์ และการ
ประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เป็นต้น

2. กำหนดให้หลักสูตรท้องถิ่น มีเนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้บนพื้นฐานของภูมิ
ปัญญาไทยในสัดส่วนที่สมดุลกับภูมิปัญญาสากล

3. ให้โรงเรียนและชุมชนร่วมกันจัดทำแผนแม่บท เกี่ยวกับการเรียนการสอนบนพื้นฐาน
ภูมิปัญญาไทย และนำไปสู่การปฏิบัติร่วมกันทั้งการวิจัยและพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับการ
เปลี่ยนแปลงของสังคมชุมชน

4. จัดให้มีระเบียบ / ข้อบังคับที่เปิดโอกาสให้ผู้ทรงภูมิปัญญาในชุมชนเข้ามาดำรง
ตำแหน่งครูภูมิปัญญา ทั้งนี้ให้เกิดติและศักดิ์ศรีเท่าเทียมกับครูในระบบราชการ

5. จัดให้โรงเรียนเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน โดยมีฝ่ายส่งเสริมภูมิปัญญาไทยเป็น
ผู้รับผิดชอบ และประสานงานกับเครือข่ายภูมิปัญญาไทย

รัตน์ะ บัวสนธิ์ (2533 : 47) ได้เสนอแนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ดังนี้

1. ครูเป็นผู้จัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยเป็นตัวแทนของเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ได้รับการกำหนดเป็นหลักสูตรท้องถิ่นแล้ว
2. เจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งทำหน้าที่ประเมินผลการเรียนของนักเรียน ครูเป็นผู้ดูแลสนับสนุนอยู่วงนอกเท่านั้น ทั้งนี้ต้องพิจารณาเงื่อนไขความเหมาะสมในเรื่องของเวลาและความสะดวกของเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่น

วิชา ทรวงแสง (2542 : 118) ได้กล่าวถึง การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าสู่การจัดการเรียนการสอนในสถาบันราชภัฏฯ มีขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นสำรวจ
2. ขั้นเลือกสรร
3. ขั้นบูรณาการประกอบด้วย
 - 3.1 วัตถุประสงค์
 - 3.2 เนื้อหา
 - 3.3 กิจกรรมการเรียนการสอน
 - 3.4 สื่อการเรียนการสอน
 - 3.5 การวัดผลและประเมินผล

บังอร พงษ์ประยูร (2544 : 33 - 34) ได้สรุปแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. สำรวจ ค้นหา และศึกษาหาแหล่งภูมิปัญญาในท้องถิ่นนั้นๆ
2. จัดทำข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวกับสภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเป็นข้อมูลของโรงเรียน
3. กำหนดแผนการปฏิบัติงานของโรงเรียน เช่น การวางแผนปฏิบัติงาน กำหนดเวลา งบประมาณ บุคลากรและสถานที่ดำเนินงาน
4. ติดต่อประสานงานเพื่อขอความสนับสนุนกับหน่วยงานและบุคลากรที่เกี่ยวข้อง
5. ปรับกิจกรรมให้สามารถใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ เช่น จัดทำแผนการสอนร่วมกับเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่น จัดทำเครื่องมือการวัดและประเมินผล
6. จัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งในรูปแบบการสอนในชั้นเรียน หรือส่งนักเรียนไปฝึกปฏิบัติงานกับเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นครั้งคราว หรือโดยการถ่ายทอดความรู้จากเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านครูผู้สอน
7. ติดตามสนับสนุนการดำเนินงานและประเมินผลการปฏิบัติ

8. จัดทำเอกสารเผยแพร่และยกย่องเชิดชูเกียรติเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ให้การสนับสนุนโรงเรียนจนบังเกิดผลดี โดยการมอบใบประกาศเกียรติคุณในโอกาสที่เหมาะสม

เมตตา นกเกตู (2546 : 41) กล่าวว่า วิธีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา ในโรงเรียน สามารถบูรณาการจากวิธีการ และแนวทางการจัดการศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ ดังนี้

1. โรงเรียนสำรวจ ค้นคว้า และศึกษาแหล่งภูมิปัญญาในท้องถิ่นนั้นๆ
2. โรงเรียนจัดทำข้อมูลพื้นฐานที่เกี่ยวกับสภาพภูมิปัญญาท้องถิ่น
3. โรงเรียนวางแผนการจัดการศึกษาร่วมกับบุคคลที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น
4. โรงเรียนส่งเสริมให้บุคคลที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น มีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ และประสบการณ์ต่างๆ
5. โรงเรียนจัดอบรมเสริมความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับเทคนิคการถ่ายทอดความรู้แก่บุคคลที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น
6. โรงเรียนจัดองค์ความรู้สาขาต่างๆ ให้สอดคล้องกับสภาพของภูมิปัญญาและทรัพยากรท้องถิ่น
7. โรงเรียนจัดทำสาระของหลักสูตรท้องถิ่นในส่วนเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
8. โรงเรียนจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งในรูปแบบการสอนในชั้นเรียน หรือส่งนักเรียน ไปฝึกปฏิบัติงานกับเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นครั้งคราว หรือโดยการถ่ายทอดความรู้จากเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านครูผู้สอน
9. โรงเรียนติดตามสนับสนุนการดำเนินงานและประเมินผลการปฏิบัติงาน
10. โรงเรียนจัดทำเอกสารเผยแพร่และยกย่องเชิดชูเกียรติเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ให้การสนับสนุนโรงเรียนจนบังเกิดผลดี

จากวิธีการและแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา รวมทั้งวิธีการจัดการเรียนการสอนและการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่กล่าวมาข้างต้น พบว่า มีลักษณะสอดคล้องกัน คือ เน้นให้บุคคลที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้มีโอกาสถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ต่างๆ โดยเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่างๆ ให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน รวมทั้งจัดเป็นองค์ความรู้สอดแทรกในสาขาวิชาต่างๆ โดยให้สถานศึกษาจัดทำในลักษณะหลักสูตรท้องถิ่นและให้เป็นไปตามความต้องการของผู้เรียน นอกจากนี้ ยังมุ่งเน้นให้มีการนำแหล่งความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ทั้งนี้เพื่อที่จะสามารถจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพการดำเนินชีวิตภายในท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4.4 เนื้อหาของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ในการจัดการศึกษา

เนื้อหาหรือขอบข่ายของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ในการจัดการศึกษา สรุปได้ดังนี้ วิจิต นันทสุวรรณ (2528 : 7) ได้สรุปขอบข่ายหรือเนื้อหาของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่ามี 2 ประเภท ดังนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้จากการใช้ชีวิตในธรรมชาติ คือ การอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับธรรมชาติ โดยปรากฏออกมาในลักษณะของกฎเกณฑ์ที่เป็นข้อปฏิบัติ และข้อห้ามที่มีให้ปฏิบัติ เช่น ความเชื่อธรรมชาติต่างๆ เรื่องของผีที่ทำให้เกิดภาวะสมดุลของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติ เช่น ระบบเหมือง ฝาย ฝิน้ำ ฝินา เป็นต้น

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้จากประสบการณ์การอยู่ร่วมกันเป็นรูปแบบกฎเกณฑ์ของสังคมที่บอกว่สิ่งที่ปฏิบัติดีหรือไม่ดีอย่างไร โดยมีระบบความสัมพันธ์ การอยู่ร่วมกันอย่างสันติเป็นหลัก มีความเข้าใจนิจจ้งของชีวิตเป็นแกนสูงสุด รูปธรรมที่แสดงออก คือ ความเชื่อเรื่องบรรพบุรุษ เช่น ปู่ - ย่า ตา - ยาย ผีพ่อแม่ และพิธีกรรมต่างๆ เป็นต้น

ชวีช ปุณโณทก (2531 : 39 - 57) ได้จำแนกประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นตามลักษณะการดำเนินชีวิตไว้ 2 ประเภท ดังนี้

1. คติ ความเชื่อ เป็นความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของคนในสังคมที่ทุกคนยอมรับ และถือปฏิบัติต่อกันมา

2. ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพและการศึกษาเล่าเรียน คือ ความรู้ที่ได้รับจากประสบการณ์และการเรียนรู้ในการประกอบอาชีพ เช่น การที่ชาวบ้านรู้จักวิธีการทำนา เป็นต้น

สามารถ จันทร์สุรย์ (2533 ข : 21) ได้อธิบายภูมิปัญญาชาวบ้านใน 2 ลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็นนามธรรม และลักษณะที่เป็นรูปธรรม

1. ภูมิปัญญาในลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวิตทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตแต่ละวัน

2. ภูมิปัญญาในลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี และอื่นๆ

อังกุล สมคะเนย์ (2535 : 32) ได้จัดกลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

1. เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคติ ความคิด ความเชื่อและหลักการ ที่เป็นพื้นฐานขององค์แห่งความรู้ที่เกิดจากการถ่ายทอดกันมา

2. เป็นเรื่องของศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียม ประเพณี

3. เป็นเรื่องของการประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับสมัย

4. เป็นเรื่องของแนวคิด หลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในชุมชน ซึ่งเป็นอิทธิพลของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้ง 4 กลุ่ม ปรากฏให้เห็นในเรื่องของการประกอบอาชีพ ศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ที่ถ่ายทอดให้แก่เยาวชนรุ่นหลัง

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2539 : 35) ได้กำหนดสาขาย่อยของภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ทำการคัดเลือก และเชิดชูเกียรติผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรม 5 สาขา ดังนี้

1. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการเกษตร เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต (เช่น การแก้ไขโรคและแมลง) และรู้จักปรับใช้เทคโนโลยี ฯลฯ

2. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การอนุรักษ์ป่าไม้ต้นน้ำลำธาร การรักษา การถ่ายทอดความรู้ดั้งเดิมเพื่อการอนุรักษ์ เช่น การเคารพแม่น้ำ แผ่นดิน พืชพันธุ์ ัญญาหาร และโบราณสถาน โบราณวัตถุ ฯลฯ

3. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการจัดการ สวัสดิการและธุรกิจชุมชน ได้แก่ กองทุนต่างๆ ในชุมชน เช่น สหบาลข้าว(ธนาคารข้าว) สหกรณ์ ร้านค้า กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ฯลฯ และกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน ฯลฯ

4. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการรักษาโรคและการป้องกัน เช่น หมอพื้นบ้าน หมอธรรม และผู้รอบรู้เรื่องสมุนไพร

5. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการผลิตและการบริโภค เช่น การแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร ให้สามารถบริโภคได้โดยตรง ได้แก่ การใช้เครื่องมือ และครกตำข้าว การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้แปรรูปผลิตผลเพื่อชะลอการนำเข้าตลาด

เอกวิทย์ ณ ถลาง และคณะ (2539 : 9) วิจัยเรื่องภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทยในโครงการกิตติเมธี สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ได้กำหนดหัวข้อในการวิจัยภูมิปัญญา 4 ลักษณะ คือ

1. ความเชื่อ โลกทัศน์ที่บ่งบอกความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติ เนื้อธรรมชาติ และระหว่างมนุษย์ด้วยกัน

2. วิธีการดำรงชีวิต การแก้ปัญหา และการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมและกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

3. ศิลปหัตถกรรม ประดิษฐ์กรรม ในรูปเครื่องมือ ของใช้ ศิลปวัตถุ ที่มีแรงบันดาลใจจากสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมตามพื้นภูมิที่หลากหลายระหว่างภูมิภาค

4. กระบวนการและพฤติกรรมการเรียนรู้ การถ่ายทอดภูมิปัญญา ประสบการณ์ การให้ การศึกษาอบรมและการแก้ปัญหาตามพื้นฐานวัฒนธรรมและปรัชญาของชาวบ้าน

กรมวิชาการ (2539 ข : 3) ได้แบ่งลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

1. ประสบการณ์ของชาวบ้านที่นำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ที่ชาวบ้านค้นพบและนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน เช่น คติ ความคิด ความเชื่อ ค่านิยมต่างๆ เช่น คำสอนทางศาสนา ความรู้เกี่ยวกับยาสมุนไพร การไหว้ครู การบวงสรวง เป็นต้น

2. ความรู้ ความคิดในการสร้างสรรค์แบบแผนของการดำเนินชีวิตที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา หมายถึง สิ่งที่ชาวบ้าน ถ่ายทอดความรู้หรือความคิดลงไปในวรรณกรรมต่างๆ เช่น เพลงพื้นบ้าน เพลงกล่อมเด็ก ภาษิต การละเล่นต่างๆ นิทานพื้นบ้าน ตลอดจนศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ต่างๆ และโบราณอูบาย ฯลฯ

3. การประกอบอาชีพที่ยึดหลักการพึ่งตนเอง หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ที่ชาวบ้านใช้ในการประกอบอาชีพ โดยอาศัยหลักธรรมชาติ ไม่พึ่งพาปัจจัยภายนอก แต่มีการพัฒนา

สำนักงานคณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ (2541 : 24 - 25) ได้กำหนดขอบข่ายของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ในงานวิจัยเรื่อง “แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการนำเสนอแนวทางการนำภูมิปัญญาไทยมาใช้ในการเรียนรู้และส่งเสริมต่อไป 10 สาขา ดังนี้

1. สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในสถานการณ์ต่างๆ ได้ เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต (เช่น การแก้ไขโรคและแมลง) และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

2. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม (ด้านการผลิตและการบริโภค) หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิต เพื่อชะลอการนำเข้าตลาด เพื่อใช้แก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรม อันเป็นกระบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิตและการจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มของกลุ่มโรงงานยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

3. สาขาการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้

4. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถเกี่ยวกับ

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ พัฒนาและใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

5. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการด้านการสะสมและบริหารกองทุน และธุรกิจชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและ โภคทรัพย์เพื่อเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน

6. สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

7. สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทัศนศิลป์ เป็นต้น

8. สาขาการจัดการ หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการดำเนินงานด้านต่างๆ ทั้งขององค์กรชุมชน องค์กรทางศาสนา องค์กรทางการศึกษา ตลอดจนทั้งองค์กรทางสังคมอื่น ๆ ในสังคมไทย เช่น การจัดการองค์กรของกลุ่มแม่บ้าน ระบบผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน การจัดการ ศาสนสถาน การจัดการศึกษา ตลอดจนทั้งการจัดการเรียนการสอน เป็นต้น กรณีของการจัดการศึกษาเรียนรู้ นับได้ว่าเป็นภูมิปัญญาสาขาการจัดการที่มีความสำคัญ เพราะการจัดการศึกษาเรียนรู้ที่ดี หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ พัฒนา และถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาไทยที่มีประสิทธิภาพ

9. สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับด้านภาษา ทั้งภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทยและการใช้ภาษา ตลอดจนทั้งด้านวรรณกรรมทุกประเภท

10. สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์ และปรับใช้หลักธรรม คำสอนทางศาสนา ความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติ

เมตตา นกเกตุ (2546 :30) กล่าวว่า การกำหนดขอบข่ายหรือเนื้อหาของภูมิปัญญา ขึ้นอยู่กับเกณฑ์ของหน่วยงาน องค์กร และนักวิชาการแต่ละท่านนำมากำหนด แต่มีส่วนที่สอดคล้องกัน คือ มีสาระความรู้หรือเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับคติ ความคิด ความเชื่อ หลักการ ที่เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ที่เกิดจากการสั่งสอน ศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียม ประเพณี ที่เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา และการประกอบอาชีพในท้องถิ่นที่ยึดหลักการพึ่งตนเอง ซึ่งได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับกาลสมัย รวมทั้งแนวความคิดหลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาดัดแปลงใช้ในชุมชนอย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่ แต่ละเห็นได้ว่าเนื้อหาของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติกำหนด มีหัวข้อกว้างขวางและครอบคลุมแนวคิดและเนื้อหาของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นักวิชาการอื่นๆ ได้กล่าวถึงมากที่สุด

จากแนวคิดดังกล่าวสรุปได้ว่า แนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านต่างๆ มาใช้ในการจัดการเรียนการสอนประกอบด้วย สํารวจ ค้นคว้าศึกษาทำบัญชีแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น จัดทำข้อมูล กำหนดแผนการปฏิบัติงาน ประสานงาน ดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ประเมินผล โดยนำมาพัฒนาการเรียนการสอนเกี่ยวกับจัดเนื้อหาสาระตามความสนใจ จัดกิจกรรมอย่างหลากหลาย ลงมือปฏิบัติจริง ปลูกฝังคุณธรรมค่านิยมที่ดีงาม ส่งเสริมบรรยากาศ การมีส่วนร่วมของบุคคลในชุมชน

5. สภาพทั่วไปของภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แต่อดีตกาลเป็นราชธานีเก่าของไทย เป็นเวลายาวนานถึง 417 ปี พระเจ้าอู่ทองได้เป็นผู้สร้างนครที่ตำบลหนองโสน แล้วตั้งนามพระนครว่า “กรุงเทพมหานครบวร ทวารวดีศรีอยุธยา มหาเศวตฉัตรรัตนราชธานีบุรีรมย์” พระองค์ทรงรับบรมราชาภิเษกจากพราหมณ์ตามราชประเพณี อยู่มาบรรดาสมณพราหมณ์จารย์และเสนาพฤตมาจารย์ พร้อมประชาราษฎร์เห็นว่า พระเจ้าอู่ทองได้ครอบครองราชย์สมบัติ ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมทรงทำนุบำรุงให้บรรดาคนทั้งหลายอยู่เย็นเป็นสุขทั่วกัน จึงพร้อมใจกันถวายพระนามใหม่ว่า พระเจ้ารามธิบดี ศรีสุริยปทุมสุริยวงศ์ พระเจ้ากรุงเทพมหานครบวรทวารวดี ส่วนราชธานีที่สร้างขึ้นนั้นเป็นที่รู้จักกันในนามว่า พระนครศรีอยุธยาหรือกรุงศรีอยุธยา (ชิตา สาระยา. 2538 : คำนำ)

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตั้งอยู่ในภาคกลางบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำลพบุรี มีเนื้อที่ประมาณ 2,547,616 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของกรุงเทพมหานคร มีอาณาเขตติดต่อดังนี้ ทิศเหนือ เขตอำเภอบ้านแพรกและอำเภอมหาราช ติดต่อกับจังหวัดอ่างทอง และจังหวัดลพบุรี ทิศใต้เขตอำเภอลาดบัวหลวง อำเภอบางไทร และอำเภอบางปะอิน ติดต่อกับจังหวัดนครปฐม นนทบุรี และจังหวัดปทุมธานี ทิศตะวันออก เขตอำเภอท่าเรือ อำเภอภาชี อำเภออุทัย และอำเภอวังน้อย ติดต่อกับจังหวัดสระบุรี ทิศตะวันตก เขตอำเภอผักไห่ อำเภอบางซ้ายติดต่อกับจังหวัดสุพรรณบุรี ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มและเป็นทุ่งนา ไม่มีภูเขา เมื่อถึงฤดูน้ำหลาก น้ำในแม่น้ำลำคลองจะมีระดับสูง และท่วมปกคลุมทั่วไปบริเวณพื้นที่ของจังหวัด ลักษณะภูมิอากาศมี 3 ฤดู คือ ฤดูฝน ฤดูหนาว และฤดูร้อน โดยมีลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้จากอ่าวไทยเป็นเหตุให้ฝนตกติดต่อกันเป็นระยะเวลาาน การปกครองแบ่งออกเป็น 16 อำเภอ คือ อำเภอพระนครศรีอยุธยา อำเภอบางบาล อำเภอบางปะหัน อำเภอนครหลวง อำเภอเสนา อำเภอผักไห่ อำเภอบางซ้าย อำเภอลาดบัวหลวง อำเภอบางไทร อำเภอบางปะอิน อำเภอวังน้อย อำเภออุทัย อำเภอมหาราช อำเภอท่าเรือ อำเภอภาชี และอำเภอบ้านแพรก มีคนไทยเชื้อสายชาวต่างชาติอาศัยอยู่หลายกลุ่มนอกจาก

คนไทย คือ ชาวมอญ ชาวไทยมุสลิม ชาวนวน ชาวลาวเวียงจันทน์ ชาวจีน (จิตรรา พรหมชุติมา, 2527 : 5 - 9)

สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (2544 : 5 - 10) ได้กล่าวถึงบุคคลที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่โดดเด่น และได้รับการยกย่องในปัจจุบัน มีดังนี้

พร ภิรมย์ (บุญสม มีสมวงศ์) เป็นราชาเพลงแหล่ นักร้องลูกทุ่งชื่อดังและนักแต่งเพลง นามกระเดื่อง ได้รับพระราชทานแผ่นเสียงทองคำถึง 2 ครั้ง จากเพลงบัวตุมบัวบาน และดาวลูกไก่ ปัจจุบันท่านได้สละความสุขทางโลกโดยอยู่ในเพศบรรพชิต จำพรรษาอยู่ที่วัดรัตนไชย (วัดจีน) อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ครูสำราญ เกิดผล เป็นผู้เชี่ยวชาญดนตรีไทยทุกชนิด โดยเฉพาะระนาดเอก จนได้รับวางพระราชหฤทัยจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ให้ราชเลขานุการมีหนังสือขอตัวเพื่อค้นคว้าเพลงไทยเดิมพระราชานิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานครสวรรค์วรพินิต ณ ศาลาดุสิดาลัย ทั้งค้นคว้าและบันทึกเก็บไว้ที่หอสมุดพุทธกระหม่อม พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ประมาณ 20 เพลง เป็นผู้วางทำนองเพลงดับชมสวนขวัญ พระราชานิพนธ์เนื้อร้องโดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี กระทั่งปี 2535 ครูสำราญ เกิดผล ได้รับประกาศเกียรติคุณเป็นผู้สนับสนุนการอนุรักษ์มรดกไทยจากคณะกรรมการอำนวยการวันอนุรักษ์มรดกไทย ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 23 หมู่ 5 ตำบลบางชะนี อำเภอบางบาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

นางบุปผา เรืองทรัพย์ เป็นบุคคลสำคัญที่สืบสานงานเกี่ยวกับการทำอาหารไทยทุกประเภท ได้เป็นตัวแทนของอำเภอบางไทรเข้าประกวดการปรุงอาหารได้รับรางวัลชนะเลิศของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และเข้าประกวดอาหารไทยทั่วประเทศครั้งที่ 2 ที่โรงแรมอิมพีเรียลได้รับรางวัลชนะเลิศ อันดับ 3 ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 32/1 หมู่ 1 ตำบลบ้านแป้ง อำเภอบางไทรจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

นางกำไล โปรงทอง เป็นบุคคลสำคัญที่สืบสานงานเกี่ยวกับการทำขนมไทย ได้แก่ ทองหยิบ ทองหยอด ฟอยทอง จนเป็นที่รู้จักกันดีในรสชาติ ความอร่อยของขนม ได้ส่งผลงานเข้าร่วมแสดงในงานต่างๆ เช่น งานมรดกโลก สถานีโทรทัศน์ช่อง 7 สี เผยแพร่ผลงานในรายการแปลกแต่จริง ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 61/1 หมู่ 2 ตำบลบ้านเกาะ อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

นายประหยัด จิตรี เป็นบุคคลสำคัญที่สืบสานงานเกี่ยวกับการเรียงร้อยอัญมณีเป็นรูปภาพ ซึ่งเป็นเทคนิคการเรียงอัญมณี ได้แก่ เพชร พลอย ให้เป็นรูปภาพอัดในกรอบโดยไม่มีกร่างรูปต้นแบบ และไม่ใช้กาวติดอัญมณีกับพื้นผิว แต่จะเรียงพลอยที่เจียรไนแล้วให้ติดกัน โดยใช้

เหลี่ยมมุมของพลอยประดิษฐ์ จนเป็นรูปภาพตามต้องการ ผลงานได้รับรางวัลในการฉลองอยุธยา มรดกโลก ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 15 หมู่ 9 ตำบลบ้านกึ่ง อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

นายสุชิน สุขวีระกิจ เป็นบุคคลสำคัญที่ประดิษฐ์เครื่องทุ่นแรง ชื่อ “เครื่องดำข้าวเม่า” ซึ่งทำให้ประหยัดพลังงานและได้ผลผลิตรวดเร็วกว่าใช้คนดำโดยรายการแปลกจริงหนอได้ทำสารคดี ออกเผยแพร่สถานีโทรทัศน์ช่อง 7 สี ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 14/1 หมู่ 2 ตำบลแคต อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ร.ต.ชัยพร ชำนาญ เป็นบุคคลที่สำคัญที่สืบสานงานสิ่งประดิษฐ์จากการเป่าแก้ว ซึ่งเป็นการเป่าแก้วให้เป็นรูปทรงต่างๆ ให้สวยงามเหมาะสมที่จะเป็นของที่ระลึก สร้างชื่อเสียงได้จำนวนมาก จนทำให้มีชื่อเสียงได้รับรางวัลให้เป็นทหารผ่านศึกฯ พิจารณ์ดีเด่น ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 110/38 ซอยนิคมทหารผ่านศึกบางไทร อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

นางกิมชอ วงษ์เพชร มีอาชีพผลิตและขายน้ำปลา ปลาร้า จากปลาสร้อยจนมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของมวลชน ปัจจุบันได้มีการพัฒนารูปแบบการบรรจุผลิตภัณฑ์ปลาร้าและน้ำปลาด้วยเทคโนโลยีทันสมัย ตามความต้องการของท้องตลาด มีการแปรรูปผลิตภัณฑ์ปลาร้ากระป๋อง ผลิตภัณฑ์ของนางกิมชอ วงษ์เพชร ได้รับรางวัลจำนวนมาก เช่น ได้รับโล่รางวัลที่ 1 ในการประกวดผลิตภัณฑ์ทางประมงประเภทปลาร้าปลาช่อน จากศูนย์ศิลปาชีพพิเศษบางไทร ได้รับใบประกาศเกียรติคุณบัตรจากสภาวัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่ให้การสนับสนุนส่งเสริมนำสินค้า ผลิตภัณฑ์ ภูมิปัญญาชาวบ้าน ปลาร้าและน้ำปลา ได้รับเครื่องหมายเชิดชูเกียรติ (โล่) ผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม สาขาภูมิปัญญาชาวบ้านจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปัจจุบันอยู่ที่ตำบลลาดชิด อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

แม่สังัด ปราศรี ประกอบอาชีพทำขนมไทยนานาชนิด มาเป็นเวลานานกว่า 40 ปี ขนมที่มีชื่อเสียงมากเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปคือ ขนมกง ขนมสามเกลอ และกระยาสารท จนได้ใบประกาศเกียรติคุณบัตร จากสภาวัฒนธรรมจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่ได้สนับสนุนส่งเสริมนำสินค้า ผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาชาวบ้าน ขนมกง ขนมสามเกลอ และกระยาสารท ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 32 หมู่ 1 ตำบลลาดชิด อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

นายประสิทธิ์ เฟื่องอารมณ์ เป็นผู้ริเริ่มจัดตั้งโรงงานทำดอกไม้ประดิษฐ์ด้วยกระดาษสาจำหน่ายทั้งในและนอกประเทศ ปัจจุบันอยู่ที่ตำบลท่าหลวง อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

นางเรียบ วัฒนะ เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการตกแต่งพระพุทธรูปลงรักปิดทอง ปัจจุบันอยู่หมู่ที่ 4 ตำบลจำปา อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

นายคำ คชบุตร เป็นผู้มีความรู้เรื่องโรคต่างๆ ได้เป็นอย่างดี โดยใช้สมุนไพรในการรักษาโรคต่างๆ และหายดีนับได้แก่ โรคตาแดง โรคหัวใจ โรคขางเด็ก โรคงูสวัด เป็นต้น ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 64 หมู่ 5 ตำบลท่าเจ้าสนุก อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

นอกจากนี้ยังมีภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่จัดทำเป็นกลุ่มอาชีพต่างๆ เช่น หม้อดินเผาคลองสระบัว และรูปหินสลัก ทำหัวโขน ปลาตะเพียนโบราณ ตุ๊กตาชาววัง โต๊ะหมู่บูชาไม้แกะสลัก เครื่องดนตรีไทย การเลี้ยงกบ (อ.วังน้อย) ขนมห้าบิ่น (อ.ท่าเรือ) เห็ดฟาง (ภาษี) กลองยาวคณะสามเมือง ศูนย์ศิลปาชีพบางไทร มีดอรัญญิก ผลิตภัณฑ์หินกลิ้ง (ครกหิน) ดอกไม้ประดิษฐ์ (ชบุข่างพารา) การเจียรระโนพลอย เครื่องจักสานตะกร้าหวาย สานพัด (บ้านแพรก) มะม่วงกวน (มหาราช) บ้านเรือนไทย (บางปะหัน) กอบสาน (บางปะหัน) ฯลฯ

จากที่กล่าวมาข้างต้นเห็นได้ว่าจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีความเป็นมาที่ยาวนานและมีภูมิปัญญาที่มีความหลากหลายที่โรงเรียนสามารถนำมาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในโรงเรียนแก่นำปฎิรูปกระบวนการเรียนรู้และโรงเรียนเครือข่ายปฎิรูปกระบวนการเรียนรู้ได้อย่างหลากหลายตามบริบทของสังคมท้องถิ่นนั้น ๆ

6. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียนดังต่อไปนี้

6.1 งานวิจัยในประเทศ

ศิริพงษ์ นวลแก้ว (2540 : บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่อง การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดแม่ฮ่องสอน ผลการวิจัยพบว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นมากที่สุด คือ กลุ่มศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมและประเพณี และการประกอบอาชีพท้องถิ่น การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ส่วนใหญ่ใช้วิธีเชิญปราชญ์ชาวบ้าน ปัญหาที่พบคือ ขาดงบประมาณในการดำเนินการ ในการดำเนินการผู้บริหารโรงเรียนและครูวิชาการให้ความคิดเห็นว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ควรนำมาจัดหลักสูตรท้องถิ่นควรมีเนื้อหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรท้องถิ่น ความรู้เรื่องสมุนไพร การจักสาน การเกษตรและผสมผสาน ส่วนปราชญ์ชาวบ้านเห็นว่าในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น ควรนำภูมิปัญญาเกี่ยวกับการนำทรัพยากรท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ สามารถนำไปประกอบอาชีพได้ ควรสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม ความเชื่อทางศาสนา และวัฒนธรรมหรือประเพณีดั้งเดิมในชุมชนมาสอนในโรงเรียน

นิตยา บุตรศรี (2542 : บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่อง การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนต้นแบบ การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียน ต้นแบบการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ โรงเรียนต้นแบบการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 10 โรงเรียน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้าง วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา แจกแจงความถี่และขนบธรรมเนียมประเพณี และด้านการประกอบอาชีพมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ในลักษณะของการบรรยายละเอียดของเนื้อหาวิชาโดยนำความรู้จากประสบการณ์เดิมของตนมากำหนดรายละเอียดของเนื้อหาวิชาและดำเนินการสอนเอง ในการบริหารและบริหารหลักสูตรนั้น ผู้บริหารส่วนใหญ่ นำภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการประกอบอาชีพโดยการศึกษาหาความรู้จากผู้รู้และนำมาร่วมดำเนินการด้านการจัดเตรียมสถานที่ การจัดบริการวัสดุหลักสูตรการประชาสัมพันธ์และเตรียมบุคลากร ปัญหาที่พบคือ ครูผู้สอนขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ครูผู้สอนไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับสภาพภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีในท้องถิ่น และงานในหน้าที่มีมากไม่มีเวลาหรือไม่คิดที่จะนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ผู้รู้ที่โรงเรียนเชิญมาถ่ายทอดยังขาดความรู้และทักษะในการสอน จึงเป็นอุปสรรคในการถ่ายทอดความรู้

สมศักดิ์ มากบุญ (2544 : บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน กระบวนการเรียนรู้และแนวคิดในการจัดการศึกษาของผู้ทรงภูมิปัญญา จังหวัดลพบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาชีวิตประวัติส่วนตัวและผลงานของชาวบ้านผู้ทรงภูมิปัญญาในจังหวัดลพบุรี และวิเคราะห์ถึงกระบวนการเรียนรู้ทั้งในส่วนที่ได้รับการสั่งสมมาและส่วนที่ส่งต่อไปยังผู้อื่น รวมทั้งแนวคิดในการจัดการศึกษาโดยนำภูมิปัญญาชาวบ้านเข้าไปสู่ระบบการศึกษาของไทยตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 จากภูมิปัญญา 3 สาขา คือ สาขาเกษตรกรรม สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม สาขาศิลปกรรม รวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติส่วนตัวและผลงาน ผลการวิจัยพบว่า 1) ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการทำมาหากินเกิดจากการสั่งสมมาจากครอบครัวหรือบรรพบุรุษ มีการผสมผสานกันระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิมกับภูมิปัญญาใหม่หรือภูมิปัญญาสากล ทำให้ภูมิปัญญาได้รับการพัฒนาและมีความเหมาะสมกับยุคสมัยและเป็นประโยชน์อย่างกว้างขวางมากขึ้น ภูมิปัญญาบางอย่างมีลักษณะจำเพาะตัวอาจเรียนรู้ได้ยาก นอกจากนี้ภูมิปัญญาบางอย่างยังมีความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ 2) กระบวนการเรียนรู้ของผู้ทรงภูมิปัญญา คือ การสอนด้วยวาจาและสาธิต

วิธีการ การลงมือปฏิบัติจริง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และกระบวนการกลุ่ม และครูพักลักจำ และสิ่ง
 สมภูมิปัญญาของตนเองสู่คนรุ่นหลังด้วยวิธีการที่ตนเองได้เรียนรู้มา 3) แนวคิดในการจัดการศึกษา
 โดยนำภูมิปัญญาชาวบ้านเข้าสู่ระบบการศึกษาไทย ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.
 2542 สามารถทำได้ทั้งในแง่การจัดมวลประสบการณ์หรือสาระของหลักสูตร กระบวนการเรียนรู้
 โดยเฉพาะการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยความร่วมมือจากบุคคล หน่วยงาน หรือองค์กรต่างๆ ในสังคม

อารี พุกักดี (2544 : บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่อง การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการ
 สอนของโรงเรียนเอกชนระดับประถมศึกษา จังหวัดสมุทรปราการ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพ
 และปัญหาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนของโรงเรียนเอกชน จังหวัดสมุทรปราการ
 ประชากร ที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียน 45 คน ผู้ช่วยวิชาการ 45 คน ครูผู้สอน 90 คน
 รวม 180 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้
 ค่าสถิติร้อยละ ผลการวิจัยพบว่า โรงเรียนใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนทั้ง 9 ด้าน
 เรียงลำดับจากมากที่สุด คือ ด้านการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ด้านปรัชญา ศาสนา และ
 ประเพณี ด้านศิลปกรรม ด้านภาษาและวรรณกรรม ด้านการแพทย์แผนไทย ด้านอุตสาหกรรมและ
 หัตถกรรม ด้านโภชนาการ ด้านการเกษตรและด้านกองทุนและธุรกิจชุมชนตามลำดับ ลักษณะการ
 ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังกล่าว เป็นจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ส่วนเรื่องปัญหาการใช้ภูมิปัญญา
 ท้องถิ่นในการเรียนการสอน เรียงลำดับดังนี้ การจัดหลักสูตรและ/หรือรายละเอียด ของเนื้อหา การ
 เลือกใช้สื่อการเรียนการสอน การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การวัดผล ประเมินผลและการนำ
 ความรู้ไปใช้ ตามลำดับ

จริยาพร ชัยงาม (2544 : บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่องการวิเคราะห์การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
 ในการสอนของครูแกนนำ สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดสุรินทร์ โดยแบบจำลอง
 ASSURE โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย 1) เพื่อศึกษาวิเคราะห์การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสอน
 ของครูแกนนำ สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสุรินทร์ โดยแบบจำลอง ASSURE 2) เพื่อ
 ศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสอนของครูแกนนำ สังกัดสำนักงาน
 การประถมศึกษาจังหวัดสุรินทร์ ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ ครูแกนนำ สังกัดสำนักงานการ
 ประถมศึกษาจังหวัดสุรินทร์ จำนวนกลุ่มตัวอย่าง 224 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็น
 แบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วน เบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัย
 พบว่า เมื่อวิเคราะห์การสอนโดยใช้จำลอง ASSURE 6 ด้าน คือ ด้านวิเคราะห์ ผู้เรียนคำนึงถึงมาก
 ที่สุด คือ ความสนใจของผู้เรียน ส่วนด้านอื่นอยู่ในระดับมาก การระบุวัตถุประสงค์การเรียนรู้มีการ
 ปฏิบัติในระดับมากทุกเรื่องและมากที่สุด คือ พัฒนาเจตคติการอนุรักษ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและความ
 ผูกพันในท้องถิ่นของตน การเลือกภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นปฏิบัติระดับมากที่สุด คือ การมีส่วนร่วม

ของผู้เรียน การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นปฏิบัติในระดับมากแต่ในด้านเทคโนโลยีชาวบ้านสถานเทคโนโลยีสมัยใหม่มีการปฏิบัติในระดับน้อยมาก กิจกรรมการส่งเสริมผู้เรียนมีส่วนร่วม โดยภาพรวมปฏิบัติอยู่ในระดับมากแต่ที่ปฏิบัติน้อยที่สุด คือ การจัดนิทรรศการแสดงผลภูมิปัญญาท้องถิ่น จากผลงานผู้เรียน การวัด การประเมินผล และการปรับปรุงมีการปฏิบัติในระดับปานกลาง สำหรับด้านปัญหาและอุปสรรคในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเรียนการสอนอยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน

บังอร พงษ์ประยูร (2544 : บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในโรงเรียนประถมศึกษาตามความคิดเห็นของผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอนของโรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสุพรรณบุรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นไปได้ในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในโรงเรียนประถมศึกษา ตามความคิดเห็นของผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอน ประชากร ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา ครูผู้สอน เจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่น เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง และแบบสอบถาม ผลการวิจัยพบว่าผู้บริหารสถานศึกษาส่วนใหญ่ส่งเสริมให้ครูผู้สอนนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในด้านคติ ความคิด ความเชื่อ ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และการประกอบอาชีพในท้องถิ่นมาใช้จัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยการเชิญเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นช่างฝีมือหรือเกษตรกร และพระสงฆ์ร่วมพัฒนาการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษาส่วนใหญ่ให้การสนับสนุนในด้านการเตรียมบุคลากร สถานที่ งบประมาณ การจัดทำข้อมูลพื้นฐานและติดต่อประสานงาน ครูผู้สอนส่วนใหญ่มีการศึกษาและนำภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีมาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในระดับอนุบาลปีที่ 1- 2 ประถมศึกษาปีที่ 1 - 6 และมัธยมศึกษาปีที่ 1 - 3 เจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่ถ่ายทอดความรู้หรือประสบการณ์โดยจัดกิจกรรมการเรียนการสอนร่วมกับครู ปัญหาที่พบคือผู้บริหารสถานศึกษาและครูผู้สอนส่วนใหญ่ไม่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น งบประมาณไม่เพียงพอและขาดเอกสารในการค้นคว้า วิธีการแก้ปัญหาคือ การจัดประชุมอบรมให้ความรู้ และจัดหางบประมาณมาเพิ่ม

สน วัฒนสิน (2544 : บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาปัญหาการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดกรมสามัญศึกษา ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดกรมสามัญศึกษา ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ กลุ่มตัวอย่างประชากรประกอบด้วย ผู้บริหารจำนวน 16 คน ครูศิลปศึกษา จำนวน 36 คน และปราชญ์ท้องถิ่นจำนวน 7 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย แบบสอบถามและ

แบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน และวิเคราะห์ด้านเนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1) ผู้บริหารส่วนใหญ่มีปัญหาปานกลางในด้านนโยบาย การดำเนินงาน และผลการดำเนินงาน 2) ครูศิลปศึกษาส่วนใหญ่มีปัญหาปานกลางในการดำเนินการและการวัดและประเมินผล และมีปัญหาน้อยในด้านจุดประสงค์การเรียนการสอน 3) ประชาชนท้องถิ่นส่วนใหญ่มีปัญหากการมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษา โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ ประชาชนท้องถิ่นขาดการมีส่วนร่วมจัดทำหลักสูตรและวางแผนการ จัดการเรียนการสอนร่วมกับโรงเรียน ขาดความชำนาญในวิธีการสอน ไม่มีเวลาว่างมาสอนใน โรงเรียน นักเรียนไม่ซาบซึ้งในความงามและคุณค่างานศิลปะพื้นบ้าน นักเรียนส่วนใหญ่ไม่ตั้งใจ เรียนเพราะถูกบังคับให้เรียนมากกว่าเลือกเสรี ประชาชนท้องถิ่นไม่มีโอกาสแนะนำเรื่องศิลปะ พื้นบ้านให้กับครูศิลปศึกษา ประชาชนท้องถิ่นไม่นำนักเรียนไปศึกษาในแหล่งเรียนรู้ท้องถิ่น และ ประชาชนท้องถิ่นพบว่าไม่ประสบความสำเร็จในการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษาโดยใช้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพราะประชาชนท้องถิ่นไม่ใช่ผู้ประเมินผลงานนักเรียนด้วยตนเอง

วศิษฐ์ นาสารีย์ (2544 : บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษา ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ในโรงเรียน โครงการขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษา ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ในโรงเรียนโครงการขยายโอกาส ทางการศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการ ใช้แบบสอบถามกับครูผู้สอนวิชาศิลปศึกษาจำนวน 61 คน และแบบสัมภาษณ์แบบปลายเปิดกับประชาชนท้องถิ่นจำนวน 5 คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าส่วน เบี่ยงเบนมาตรฐาน และวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยได้พบว่า ครูผู้สอนวิชาศิลปศึกษาเห็นด้วยมากเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชาศิลปศึกษา ในทุกด้าน คือ ด้านจุดมุ่งหมายใน การสอน ด้านเนื้อหาวิชาที่สอน ด้านกิจกรรมและประสบการณ์ในการเรียนรู้ ด้านวัสดุ อุปกรณ์ ในการเรียนและการสอน และด้านการประเมินผล แนวคิดของประชาชนท้องถิ่นในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนวิชา ศิลปศึกษา มีดังนี้คือ 1) ด้านจุดมุ่งหมายในการสอน ควรเน้นเรื่องความรู้เกี่ยวกับประวัติ ความเป็นมาของศิลปะท้องถิ่น และการสร้างสรรค์งานศิลปะท้องถิ่น 2) ด้านเนื้อหาวิชาที่สอน ควรเน้นเรื่องของการบูรณาการคุณธรรม จริยธรรมทางพระพุทธศาสนากับคุณค่าของศิลปะท้องถิ่นที่มีต่อการดำรงชีวิต 3) ด้านกิจกรรมและประสบการณ์ในการเรียนรู้ ควรเน้นในเรื่องความซาบซึ้งในศิลปะ ท้องถิ่น และการมีประสบการณ์ในการสร้างสรรค์ศิลปะท้องถิ่น 4) ด้านวัสดุ อุปกรณ์ในการ

เรียนและการสอน ควรเน้นเรื่องการใช้วัสดุที่หาได้จากท้องถิ่น และ 5) ด้านการประเมินผล ควรใช้วิธีการสังเกตและการมอบหมายการสร้างสรรผลงานศิลปะท้องถิ่น

นัทรี พงษ์คนตรี (2544 : บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการเรียนการสอนระดับมัธยมศึกษา ในโรงเรียนคาทอลิก สังกัดสังฆมณฑลจันทบุรี โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น และปัญหาในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนของครูผู้สอนระดับมัธยมศึกษาในโรงเรียนคาทอลิกสังกัดสังฆมณฑลจันทบุรี และเปรียบเทียบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนของครูผู้สอนแต่ละหมวดวิชา กลุ่มตัวอย่างได้แก่ ครูผู้สอนในระดับมัธยมศึกษาในโรงเรียนคาทอลิกสังกัดสังฆมณฑลจันทบุรี จำนวน 123 คน เครื่องมือที่ใช้วัดการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นและปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอน เป็นแบบสอบถามชนิดมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ สถิติที่ใช้ ได้แก่ คะแนนเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์ หาค่าความเชื่อมั่น และการวิเคราะห์หาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน ผลการวิจัยพบว่า ครูผู้สอนระดับมัธยมศึกษาในโรงเรียนคาทอลิก สังกัดสังฆมณฑลจันทบุรี มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นแบบแผนของการดำเนินชีวิตที่ปฏิบัติสืบต่อกันมามาใช้ในการจัดการเรียนการสอนมากที่สุด และครูผู้สอนมีปัญหาในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนอยู่ในระดับน้อย เมื่อทำการเปรียบเทียบเป็นรายคู่พบว่าครูผู้สอนแต่ละหมวดวิชามีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนไม่แตกต่างกัน

อนันต์ ตุงค์เรือง (2545 : บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนในโรงเรียนแกนนำและโรงเรียนเครือข่ายปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนในโรงเรียนแกนนำและโรงเรียนเครือข่ายปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำแนกตามประเภทของโรงเรียนแกนนำ และโรงเรียนเครือข่ายปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ ผลการวิจัยพบว่า โรงเรียนแกนนำและโรงเรียนเครือข่ายปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนด้านการบริหารจัดการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านคติ ความคิด ความเชื่อ ด้านศิลปะ ด้านวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี ด้านการประกอบอาชีพในท้องถิ่น และด้านเทคโนโลยีชาวบ้านอยู่ในระดับปานกลาง ด้านที่มีปัญหามากกว่าด้านอื่น ๆ คือ ด้านเทคโนโลยีชาวบ้านและด้านศิลปะ ตามลำดับ และประการที่ 2 โรงเรียนแกนนำและโรงเรียนเครือข่ายปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้

สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีปัญหาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการเรียนการสอนโดยภาพรวมทุกด้านและแต่ละด้านไม่แตกต่างกัน

บงการ สายเนตร (2546 : บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่องปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการสอนของครู กรณีศึกษาโรงเรียนประถมศึกษาสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอน้ำเย็น จังหวัดอุบลราชธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาระดับผลการปฏิบัติงานของครู 2) ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการสอนของครู และ 3) ศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานของครู โรงเรียนประถมศึกษาสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอน้ำเย็น จังหวัดอุบลราชธานี ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างข้าราชการครู สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอน้ำเย็น จังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 138 คน ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีระดับการปฏิบัติงานการจัดการเรียนการสอนโดยภาพรวมอยู่ในระดับสูง และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านโดยเรียงตามลำดับดังนี้คือ ด้านพระราชบัญญัติการศึกษา พุทธศักราช 2542 ด้านการพัฒนาบุคลากร ด้านจิตวิทยา และด้านการบริหาร ส่วนผลการทดสอบสมมติฐาน พบว่า ปัจจัยด้านเพศ อายุ สถานภาพ ตำแหน่ง ประสบการณ์ในการทำงาน และความรู้ความเข้าใจไม่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการสอนของครูในโรงเรียนประถมศึกษา

สุจินดา แสงมณี (2546 : บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่อง ปัญหาในการปฏิบัติการสอนและความต้องการในการพัฒนาประสิทธิภาพการสอนของครู โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน กลุ่ม 4 กรุงเทพมหานคร มีจุดมุ่งหมายเพื่อสำรวจปัญหาในการปฏิบัติการสอนและความต้องการในการพัฒนาประสิทธิภาพการสอนของครูและเปรียบเทียบปัญหาในการปฏิบัติและความต้องการในการพัฒนาประสิทธิภาพการสอนของครูที่มีวุฒิการศึกษาและประสบการณ์ในการปฏิบัติงานที่แตกต่างกันในด้านต่างๆ 4 ด้าน คือ 1) ด้านกระบวนการจัดการเรียนรู้ 2) ด้านการใช้สื่อการเรียนรู้ 3) ด้านการวัดและการประเมินผลการเรียนรู้ และ 4) ด้านการส่งเสริมการเรียนรู้ กลุ่มตัวอย่างได้แก่ ครูที่ปฏิบัติการสอนในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน กลุ่ม 4 กรุงเทพมหานคร จำนวน 10 โรงเรียน ผลการวิจัยพบว่า ครูมีปัญหาในการปฏิบัติการสอนโดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนความต้องการในการพัฒนาประสิทธิภาพการสอนโดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก ส่วนผลการเปรียบเทียบปัญหาในการปฏิบัติการสอนและความต้องการในการพัฒนาประสิทธิภาพการสอนของครูทั้ง 4 ด้าน จำแนกตามวุฒิการศึกษาและประสบการณ์ในการปฏิบัติงาน พบว่า ครูที่มีวุฒิการศึกษาต่างกันมีปัญหาในการปฏิบัติการสอนและความต้องการในการพัฒนาประสิทธิภาพการสอนทั้ง 4 ด้านไม่แตกต่างกัน และครูที่มีประสบการณ์ในการปฏิบัติงานต่างกันมีปัญหาในการปฏิบัติการสอนและความต้องการในการพัฒนาประสิทธิภาพการสอนทั้ง 4 ด้านไม่แตกต่างกัน

อดิษฐ์ จันทร์เจริญ (2546 : 7 – 61) ศึกษาวิจัยเรื่อง การเปรียบเทียบการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดสมุทรปราการ มีความมุ่งหมายเพื่อ 1) ศึกษาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น 9 ด้าน คือ ด้านเกษตร ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ด้านการแพทย์แผนไทย ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ด้านศิลปกรรม ด้านภาษาและวรรณกรรม ด้านปรัชญา ศาสนาและประเพณี และด้านโภชนาการ 2) ศึกษาปัญหาในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดสมุทรปราการ และ 3) เปรียบเทียบการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและปัญหาการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โรงเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดสมุทรปราการ จำแนกตามระดับการศึกษา ประสบการณ์ในการบริหาร และการรับรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้บริหาร ประชากร ได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ จังหวัดสมุทรปราการ จำนวน 76 คน โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผลการศึกษาพบว่า 1) ผู้บริหารโรงเรียนมิได้กำหนดนโยบายใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียนโดยรวมอยู่ในระดับมาก 2) ผู้บริหารโรงเรียนได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้ง 9 ด้านอยู่ในระดับปานกลาง 3) ผู้บริหารโรงเรียนให้ความสำคัญเกี่ยวกับสาเหตุที่ต้องใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียนโดยรวมอยู่ในระดับมาก 4) ผู้บริหารโรงเรียนให้ความสำคัญเกี่ยวกับวิธีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในโรงเรียนโดยรวมอยู่ในระดับมาก 5) ผู้บริหารโรงเรียนมีปัญหาในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่ในระดับปานกลาง 6) ผู้บริหารโรงเรียนที่มีระดับการศึกษาต่างกันมีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยรวมไม่แตกต่างกัน 7) ผู้บริหารโรงเรียนที่มีประสบการณ์ในการบริหารต่างกันมีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยรวมไม่แตกต่างกัน 8) ผู้บริหารโรงเรียนที่มีการรับรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างกันมีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยรวมแตกต่างกัน

สุวรรณ กุลบุตร (2547 : บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ที่เกี่ยวกับการสอนที่เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลางกับสภาพการปฏิบัติจริงของครูในสำนักงานเขตยานนาวา สังกัดกรุงเทพมหานคร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ที่เกี่ยวกับการสอนที่เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลางกับสภาพการปฏิบัติจริงของครูในสำนักงานเขตยานนาวา สังกัดกรุงเทพมหานคร จากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 194 คน โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผลการวิจัยพบว่า 1) ความรู้กับสภาพการปฏิบัติจริงที่เกี่ยวกับการสอนที่เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลางมีความสัมพันธ์ต่อกันในทางบวก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 2) ครูผู้สอนที่มีเพศต่างกันมีความรู้ที่เกี่ยวกับการสอนที่เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลางแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ส่วนครูผู้สอนที่มีอายุ ประสบการณ์ในการสอน วุฒิการศึกษา และระดับชั้นสอนต่างกันมีความรู้ที่เกี่ยวกับการสอนที่เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลางไม่แตกต่างกัน 3) ครูผู้สอนที่มีอายุต่างกันมีสภาพการปฏิบัติจริงของครูผู้สอนที่เกี่ยวกับการสอนที่เน้นนักเรียนเป็น

ศูนย์กลางแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ส่วนครูผู้สอนที่มีเพศ ประสบการณ์ในการสอน วุฒิการศึกษา และระดับชั้นที่สอนต่างกัน มีสภาพการปฏิบัติจริงของครูผู้สอนที่เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลางไม่แตกต่างกัน

นภาพร เกตุคุษา (2547 : บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะของครูผู้สอนกับพฤติกรรมการสอนของครูที่สอนในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสมุทรสาคร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะของครูผู้สอนกับพฤติกรรมการสอนของครูที่สอนในระดับช่วงชั้นที่ 3 และ 4 ในโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสมุทรสาครและสร้างสมการพยากรณ์พฤติกรรมการสอนของครู โดยใช้คุณลักษณะของครูผู้สอนเป็นตัวทำนาย จากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 270 คน ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผลการวิจัยพบว่า คุณลักษณะของครูผู้สอนด้านเจตคติที่มีต่ออาชีพครู ด้านความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน ด้านสุขภาพกายและสุขภาพจิต ด้านบุคลิกลักษณะของครู ด้านเจตคติของครูที่มีต่อนักเรียน ด้านความสัมพันธ์ระหว่างครูกับผู้บริหารและเพื่อนร่วมงาน ด้านแรงจูงใจในการปฏิบัติงาน และพฤติกรรมการสอนของครูอยู่ในระดับมาก และพบว่าคุณลักษณะของครูผู้สอนด้านความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน ด้านความสัมพันธ์ระหว่างครูกับผู้บริหารและเพื่อนร่วมงาน ด้านสุขภาพกายและสุขภาพจิต ด้านแรงจูงใจในการปฏิบัติงาน ด้านเจตคติที่มีต่ออาชีพครู มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการสอนของครูอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 ตามลำดับ

6.2 งานวิจัยต่างประเทศ

สก็อต (ยูพร จานประดับ. 2544 : 45 ; อ้างอิงจาก Scott . 1982. **Allegorises of Divine Wisdom in Italian Baroque Art.** Abstract) ศึกษาว่าในศตวรรษที่ 17 ประเทศอิตาลีมีการศึกษาภูมิปัญญาเกี่ยวกับเทพเจ้าเป็นครั้งแรกในโลกตะวันตก ถือได้ว่าเป็นแก่นเรื่องสำคัญในงานศิลปะขนาดใหญ่เพื่อแสดงรูปลักษณ์ของภูมิปัญญาซึ่งแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างภูมิปัญญาเกี่ยวกับเทพเจ้าของซาคีและพรหมลิขิตของคอร์ดอนา

อากายิ (ยูพร จานประดับ. 2544 : 46 ; อ้างอิงจาก Ajayi . 1982. **Wisdom and Old Age in Ancient Israel.** Abstract) ศึกษาภูมิปัญญาเกี่ยวกับยุคโบราณของอิสราเอล การศึกษาครั้งนี้คือ การศึกษาภูมิปัญญาโบราณ โดยวิธีแรกใช้วิธีศึกษาความหมายของคำด้านภาษาศาสตร์ เป็นการหาความหมายของคำโดยดูจากสภาวะของภาษา ณ จุดเวลาใดไม่ดูพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ วิธีที่สองคือศึกษาจากประวัติศาสตร์อิงประเพณีนิยมที่เกี่ยวข้องกับการสืบสานทางภูมิปัญญาในยุคโบราณและการใช้วิธีศึกษาจากสังคมมานุษยวิทยาในเชิงปฏิบัติ เพื่อค้นหามิติทางสังคมและวัฒนธรรมที่แสดงภูมิปัญญายุคเก่า ผลการศึกษาออกมาแบบ 2 มิติ ด้านหนึ่งออกมาเป็น

องค์ประกอบทางภูมิปัญญาด้านความหมายของคำศัพท์ อีกด้านหนึ่งภูมิปัญญาที่ปรากฏออกมาในรูปของการสั่งสอน ทั้งที่เป็นคำสอนตรงๆ หรือโดยอ้อมและเป็นคำแนะนำที่ผู้ใหญ่ให้แก่เด็กในหมู่บ้าน

อาน (ยุพร งานประดับ. 2544 : 47 ; อ้างอิงจาก Ahn . 2000. **Wisdom and The Art of Leadership**. Abstract) ศึกษาถึงพัฒนาการและการค้นพบภูมิปัญญาเป็นสิ่งจำเป็นต่อความเป็นผู้นำ โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะสำรวจว่าการสืบสานภูมิปัญญาถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญและเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติจนกระทั่งกลายเป็นผู้นำที่ประสบความสำเร็จ สมมติฐานของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้คือพัฒนาการและการค้นพบภูมิปัญญาเป็นสิ่งจำเป็นต่อคุณสมบัติของความเป็นผู้นำ กล่าวคือ การพัฒนาลักษณะความเป็นผู้นำเป็นการสืบสานและประพฤติปฏิบัติตามทางภูมิปัญญาทางด้านความคิดและการกระทำ ภูมิปัญญาที่เด่นชัดจากความเป็นผู้นำคือ พยายามที่จะสร้างสมดุลให้เกิดขึ้นเฉพาะตัวบุคคลและด้านสัมพันธภาพ ซึ่งจะส่งผลให้ผู้นำสามารถเข้าใจสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างลึกซึ้ง และสามารถผนวกความต้องการของชุมชนเข้ากับทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่เพื่อให้เกิดการปฏิบัติเชิงสร้างสรรค์ การใช้ภูมิปัญญาของความเป็นผู้นำเกิดขึ้นจากประเพณีที่ยังรำลึกไปจนเกิดความมั่นคง การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้พบว่าศีลธรรมและภูมิปัญญาของกลุ่มชนมีความสำคัญต่อคนเราที่จะต้องเผชิญอยู่ตลอดเวลา

7. สรุปแนวคิดและหลักการที่นำไปสู่กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากสภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นในอดีตจนถึงปัจจุบันของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยการศึกษารวบรวมของสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและหนังสือสารคดีอยุธยา ราชอาณาจักรสยามและมรดกทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติ การศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้วิจัยได้สนใจที่จะศึกษาการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาการเรียนการสอนของครูจำแนกตามระดับช่วงชั้นและระยะเวลาปฏิบัติหน้าที่การสอนในสถานศึกษา เป็นตัวแปรต้น ซึ่งจากการค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่ายังไม่มีผู้ใดทำการศึกษาไว้ และในส่วนของตัวแปรตามได้นำแนวคิดเกี่ยวกับเนื้อหาของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่นำมาใช้ในการจัดการศึกษาของ รัชช ปุณ โณทก ; สามารท จันทรสุรย์ ; อังกุล สมคะเนย์ ; กรมวิชาการ และสำนักคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ มาปรับให้เหมาะสมและสอดคล้องกับการจัดการศึกษาในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาพระนครศรีอยุธยา โดยแบ่งเป็น 5 ด้าน ได้แก่ ด้านคติความเชื่อ ความคิด ค่านิยม ด้านศิลปะ ด้านวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี ด้านการประกอบอาชีพในท้องถิ่น และด้านเทคโนโลยีชาวบ้าน และจากการศึกษาพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มาตรา 24 ผู้วิจัยได้นำมาเป็นแนวทางเพื่อใช้เป็นวิธีการในการจัดการ

เรียนการสอน 6 ประเด็น คือ การจัดเนื้อหาสาระตามความสนใจ การจัดการและการประยุกต์ใช้ การจัดการฝึกปฏิบัติจริง การผสมผสานและบูรณาการความรู้ การส่งเสริมบรรยากาศการเรียนรู้และ สภาพแวดล้อม และการจัดให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา